

Doorwerking jeugd en natuur

De parels en het snoer

*Hoe kan de doorwerking van kennis en
ervaring op het terrein van jeugd en natuur
gestimuleerd worden?*

Datum: 28 april 2010

Auteurs: Wieke Bonthuis, Karin Verreck, Bowine Wijffels (Cailin Partners)
en Petra Jansen (Veldwerk Nederland)

Eindredactie: Bowine Wijffels

“Elke maand krijgt wel iemand een prijs voor een nieuw project, een onorthodoxe aanpak of voor een creatieve oplossing voor een belangrijk maatschappelijk probleem”. Signaleren de journalisten Pieter Hilhorst en Michel Zonneveld in oktober 2008 in de Volkskrant. “Zou er een land zijn met zo veel innovatieprijzen op het gebied van veiligheid, onderwijs, gezondheidszorg en integratie? De suggestie is dat het grootste probleem in de publieke sector het gebrek is aan goede ideeën. Het probleem is echter veel meer de verspreiding van ideeën.” In hetzelfde artikel formuleert de directeur van Start Foundation, Jos Verhoeven, zijn mening als volgt: ‘We hebben heel veel laboratoria, maar geen productiehallen. Het gevolg is een massale verspilling van geld en goede ideeën.’

In een interview met het NRC van 12 juli 2008 verzucht de aartsvader van de wijkenaanpak Pieter Winsemius: “Sociale plannen die de wijk in de benen krijgen, dat lukt je niet in vier jaar met een heleboel projectjes. Je moet tien, vijftien jaar vooruit durven kijken” En ook het ministerie van Wonen Wijken Integratie (WWI) kan niet om de feiten heen: het proces van permanent aanbesteden en het weer verdwijnen van projecten is een van de grote klachten die de minister te horen krijgt tijdens de wijkbezoeken.

Ministerie voor Wonen, Werken en Integratie, 2009

Colofon

Cailin Partners
Sint Peterlaan 8
6821 HH Arnhem
T: 026 - 8481162
E: info@cailin.nl
www.cailinpartners.nl

Met medewerking van
Stichting Veldwerk Nederland

Dit advies is ontwikkeld in opdracht van de
directie Kennis van het Ministerie van
Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
onder de titel: draagvlak voor doorwerking
(OND/2008-20)

Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit

Inhoudsopgave

1	<i>Inleiding</i>	3
1.1	Probleemstelling	3
1.2	Doorwerking van wat en door wie?	3
1.3	Onderzoeksvraag	4
1.4	Aanpak	5
2	<i>Situatieschets</i>	7
2.1	De context van de overheid	7
2.2	Resultaten uit de literatuur (NME veld)	8
2.3	Resultaten interviews met het veld	12
2.4	Projecten bekeken op doorwerking	14
2.5	Goede voorbeelden elders	16
3	<i>Resultaten bijeenkomsten</i>	18
4	<i>Samenvattend</i>	22
4.1	Toelichting op het speelveld	22
4.2	Kennisinfrastructuur	23
4.3	Aard, werkwijze, omgeving van organisaties	23
4.4	De werking van subsidies	25
4.5	De aanwezige speelruimte voor projecten	26
5	<i>Conclusies en aanbevelingen</i>	27
5.1	Conclusies	27
5.2	Aanbevelingen	30
Bijlage 1	Gebruikte bronnen vooronderzoek	35
Bijlage 2	Beschrijving van diverse regelingen	36
Bijlage 3	Inventarisatie projecten	38
Bijlage 4	Betrokken personen	43

1 Inleiding

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) stimuleert op verschillende manieren de aandacht voor natuur; daarbij heeft het ministerie speciale aandacht voor de jeugd. Een en ander is ook terug te lezen in de nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur'. Naast het uitzetten van eigen regelingen, zoals de Regeling Draagvlak Natuur (RDN), participeert LNV als belangrijke speler in gezamenlijke ministeriële beleidskaders met bijbehorende subsidieregelingen, zoals de nieuwe NME-nota (Kiezen, leren meedoen, 2008-2011) en het programma 'Leren voor Duurzame Ontwikkeling 2008-2011'. Met name de RDN heeft sterke invloed op het type projecten dat door de landelijke organisaties op terrein van jeugd en natuur wordt uitgevoerd.

Aandacht voor jeugd en natuur is actueel. Het besef dat het voor kinderen van groot belang is om eerstehands natuurervaringen op te doen dringt steeds meer door. In de natuur zijn is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van kinderen, maar ook voor de wijze waarop zij later natuur waarderen en er mee omgaan. Door onderzoek is die relatie onomstotelijk bewezen: contact met de natuur op vroege leeftijd zorgt voor meer natuurbesef en natuurzorg op latere leeftijd¹.

1.1 Probleemstelling

In Nederland zijn veel organisaties en mensen met enthousiasme bezig met activiteiten die de jeugd meer bij de natuur betrekken. Landelijke projecten zoals: Het Bewaarde Land, De Natuurschool, Ecokids, speelbossen en smaaklessen worden in het algemeen zeer gewaardeerd. Ook nieuwere vormen, zoals groene hangplekken, gaming en ICT gerelateerde projecten willen bijdragen aan de betrokkenheid van jeugd bij natuur. Activiteiten zoals schooltuinieren en het bezoek aan de kinderboerderij vallen veelal onder gemeentelijke verantwoordelijkheid, maar zijn algemeen bekend en breed toegepast door de gehele NME-sector.

Aan enthousiasme en deskundige begeleiding geen gebrek, maar hoe komt het nu dat er in beperkte mate sprake is van doorwerking als je naar het beschikbare aantal goede projecten kijkt? Hoe komt het dat succesvolle projecten niet breed worden opgepakt? Waarom lijkt het wiel steeds opnieuw te worden uitgevonden?

1.2 Doorwerking van wat en door wie?

In dit onderzoek is doorwerking opgevat als: *het (laten) overnemen of overdragen van succesvolle pilots en experimenten op gebied van jeugd en natuur (het project als geheel, dan wel de leereffecten), binnen de eigen organisatie en door andere organisaties.*

Binnen de eigen organisatie kan doorwerking op twee manieren plaatsvinden: het verspreiden van het gedachtegoed binnen de organisatie (van één naar meerdere

¹ Hoe duurzaam is NME? – Veldwerk Nederland en Universiteit Utrecht 2006

personen), of het na een pilotfase breder toepassen en verankeren van activiteiten (opschaling).

De aanname van LNV is dat doorwerking wenselijk is, omdat dit er voor zorgt dat er meer jeugd en jongeren in Nederland in aanraking komen met de natuur (wens LNV). Daarnaast levert doorwerking een stevige bijdrage aan de effectiviteit en mogelijk ook professionaliteit van het NME- veld.

Op dat punt leeft er bij LNV echter de volgende zorg;

- Het collectief leren (o.a. in de NME sector) blijft achter en er wordt niet, of beperkt gewerkt aan het collectief geheugen.
- Er is een gebrekkig NME informatiesysteem (informatie over projecten is niet actueel en niet up-to-date).
- Niet opschalen is verspilling van geld. Het steeds opnieuw uitvinden van het wiel kost de overheid (en dus de samenleving) geld.
- De effectiviteit, professionaliteit en kwaliteit van het veld (jeugd & natuur en NME) is gebaat bij meer doorwerking, maar hoe kan dit beter georganiseerd worden?

Toegespitst op jeugd & natuur

Het onderzoek heeft zich zowel wat betreft geselecteerde projecten, als geselecteerde organisaties, met name gericht op het domein 'jeugd en natuur'. Omdat het werkveld Natuur- en Milieueducatie (NME) een belangrijke speler is bij het uitvoeren van projecten rondom jeugd en natuur, is expliciet op deze sector ingezoomd, met een focus op het 'groene deel' van de NME-sector. Het werkveld dat zich bezig houdt met jeugd en natuur is echter breder. Onze analyses in dit onderzoek zijn geënt op dit brede 'jeugd & natuur - veld en niet zomaar van toepassing op het gehele NME veld.

1.3 Onderzoeksvraag

De doorwerking van pilots en experimenten op terrein van jeugd en natuur kan in de ogen van het ministerie van LNV effectiever worden opgepakt. Het ministerie wil graag weten waarom de doorwerking vaak beperkt is en wat het ministerie kan doen om doorwerking van kennis en ervaring te stimuleren. Daarvoor is inzicht nodig in de belemmeringen en in de criteria voor succes.

De onderzoeksvragen die hieruit voortkomen zijn:

- Waarom blijven succesvolle initiatieven en experimenten op het gebied van leren door jeugd/jongeren over en in de groene omgeving vaak beperkt in hun doorwerking?
- Wat moeten we doen, zodat initiatieven en experimenten een betere doorwerking hebben en dus op meer plaatsen en op grotere schaal worden toegepast?

De verwachting is dat de beperkte opschaling te maken heeft met drie belangrijke aspecten:

- de kwaliteit van de *kennisinfrastructuur*: is er voldoende informatie beschikbaar over succesvolle pilots? Is het aanbod aan projectinformatie goed georganiseerd?
- de *werkwijze van organisaties*: maken organisaties gebruik van bestaande informatie? Worden ervaringen actief gedeeld? Kijken organisaties als ze een project willen opstarten eerst naar wat er al is? Of vinden ze liever opnieuw het wiel uit?
- de *sturing vanuit (rijks)overheid*: hoe wordt vanuit de overheid gestuurd op opschaling? Wat zijn criteria bij subsidies? In hoeverre worden eisen gesteld aan verspreiding van projecten? En in hoeverre wordt dit proces ook gevolgd?

1.4 Aanpak

Afbakening van het onderzoek

Voor de uitvoering van het onderzoek hebben we de volgende criteria gebruikt als afbakening:

- Het gaat primair om projecten gericht op jeugd en natuur (zowel binnen- als buitenschools). Deze projecten worden vooral uitgevoerd door het NME veld. Het onderzoek heeft zich met name op deze organisaties gericht.
- Het gaat om projecten die door de rijksoverheid worden gesubsidieerd. Door de aard van de opdracht hebben we ons beperkt tot de volgende subsidieregelingen: RDN, SMOM, LvDO en NME (programmabureau); binnen deze regelingen kijken we zowel naar de werkwijze (de inrichting) van de regeling, als naar de concrete projecten.
- Er is in overleg met de opdrachtgever gekozen voor een praktijkgerichte aanpak, waar het veld bij is betrokken. Binnen deze aanpak is uiteraard wel onderzocht hoe verbeteringen op systeemniveau aangebracht kunnen worden.

Praktijkgerichte aanpak

In dit onderzoek is voor een praktijkgerichte insteek gekozen. Er is gebruik gemaakt van reeds bestaande kennis en informatie (literatuuronderzoek, informatie over projecten) en er zijn ervaringen verzameld vanuit de verschillende stakeholders: er is gesproken met vertegenwoordigers van de ministeries (de zogenoemde stuurders van subsidies) en met uiteenlopende projectleiders in het werkveld NME in Nederland en Vlaanderen.

De resultaten van het literatuuronderzoek en de gesprekken met stakeholders zijn vervolgens doorgesproken, getoetst en bediscussieerd met het werkveld. Hiervoor zijn de volgende bijeenkomsten georganiseerd:

- Een aantal *discussietafels* met projectleiders van succesvolle projecten.
- Een *workshop* met mensen die in een strategische rol bij het veld NME betrokken zijn.

Door deze sterke betrokkenheid van het NME-veld, is er tijdens het onderzoek al veel discussie op gang gekomen. We zien dit als een eerste stap in het samen

werken aan effectiviteit en professionalisering.

De *Projectgroepvergaderingen* (opdrachtgever en opdrachtnemer) waren met name bedoeld voor bespreking van de voortgang. Daarnaast werd door de projectgroep inhoudelijk ingegaan op de resultaten van de reeds gemaakte stappen en is op basis daarvan bepaald wat de vervolgstappen zouden moeten zijn.

De *Adviesgroep* is één maal bij elkaar gekomen en reflecteerde op de aanpak, de vraagstelling en eerste tussenresultaten van het onderzoek. Er werden tips en suggesties gedaan over andere onderzoeken of relevante ervaringen (aanscherping vraagstelling).

Afronding

De resultaten uit alle bovengenoemde activiteiten vormen de basis van dit rapport. Op verzoek van de projectgroep is in aanvulling op de stappen hierboven nog extra literatuuronderzoek gedaan (een quick scan deskstudy). De resultaten hiervan zijn met name meegenomen in het formuleren van de aanbevelingen.

2 Situatieschets

De één spreekt van doorwerking, de ander van opschaling. De verschillende in woordkeuze geven al aan dat je het vanuit verschillende perspectieven kunt bezien. Het is heel aannemelijk dat het werkveld NME anders naar doorwerking kijkt dan de rijksoverheid. Binnen het veld hebben landelijke spelers weer andere behoeften dan lokale organisaties. Als start van het onderzoek hebben we deze verschillende perspectieven in beeld gebracht en naar de kenmerken hiervan gekeken. Hierbij de resultaten.

2.1 De context van de overheid

Het belang dat de rijksoverheid (LNV en VROM) hecht aan de aandacht voor natuur en milieu, komt tot uitdrukking in verschillende regelingen, waar landelijke en regionale spelers uit het natuur- en milieuveld gebruik van kunnen maken. Het 'groene' NME-veld heeft vooral te maken met de volgende vier regelingen: de Regeling Draagvlak Natuur (RDN) van het ministerie van LNV, de Subsidieregeling Maatschappelijke Organisaties en Milieu (SMOM) van het ministerie van VROM, het interdepartementale programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling (LvDO) en het recente programma NME. Daarnaast worden er ad hoc en thematisch subsidies verstrekt (biodiversiteit, voeding ed). RDN en SMOM zijn vooral op bovenlokale initiatieven gericht, LvDO en NME zijn ook voor lokaal georganiseerde partijen toegankelijk.

De landelijke organisaties in het jeugd & natuur veld en het NME veld vinden daarnaast hun financiering bij fondsen (KNHM, PBCF en stichting DOEN). Lokale (gemeentelijke) NME organisaties worden in hoofdzaak gefinancierd vanuit de gemeentelijke overheid.

De uitvoering (afhandeling) van de genoemde regelingen ligt niet bij de opstellers/inrichters (uitvoering van RDN wordt door de Dienst Regelingen verzorgd; uitvoering van SMOM, LvDO en NME ligt bij Agentschap NL). Aansturing vindt wel vanuit de ministeries plaats (op het niveau van randvoorwaarden en eisen); de resultaten van projecten komen dus echter bij de Dienst Regelingen of Agentschap NL binnen en niet bij degenen die aan de voorkant projecten hebben geselecteerd en toegekend. Het verspreiden van kennis en ervaring uit de projecten binnen de ministeries zelf, vindt (o.a.) hierdoor zeer beperkt plaats. Diegenen binnen het rijk die inhoudelijk verantwoordelijk zijn voor de regelingen moeten veel moeite doen om de relevantie en resultaten intern uit te leggen en door te geven. Voor deze interne lobby is ook nog eens beperkt tijd beschikbaar. Dit zegt iets over de stuurbaarheid van de gewenste resultaten, over de handelingsruimte van rijksambtenaren en over de interne doorwerking binnen de ministeries zelf.

Uiteraard is er vanuit de regelingen overleg en contact met het veld over een optimale inrichting. De SMOM regeling bijvoorbeeld, is op verzoek van het veld van gedeeltelijke programmafinanciering omgebouwd naar projectfinanciering. Dit blijkt overigens in dit geval niet onmiddellijk bevorderlijk te zijn voor de doorwerking.

De budgetten die omgaan in de verschillende regelingen en programma's die relatie hebben met jeugd en natuur (en meer specifiek NME) lijken voor kleine organisaties wellicht omvangrijk, in relatie tot de rijksbegroting zijn het zeer beperkte geldstromen. NME is slechts een zeer klein onderdeel van de (ook financiële) aandacht voor natuur en duurzaamheid. Politieke prioriteit intern kan dan ook niet verwacht worden.

De rijksoverheid heeft met de verschillende regelingen en subsidies met name effect op de landelijke en regionaal opererende organisaties. Voor doorwerking van pilots en experimenten op terrein van jeugd en natuur is de medewerking van lokale NME organisaties onontbeerlijk. Deze lokale organisaties worden echter niet door de rijksoverheid, maar door lokaal bestuur aangestuurd.

2.2 Resultaten uit de literatuur (NME veld)

Zoals al aangegeven in hoofdstuk 1, is de verwachting dat de beperkte doorwerking te maken heeft met drie belangrijke aspecten: de kwaliteit van de kennisinfrastructuur, de werkwijze van organisaties en de sturing vanuit de (rijks)overheid. Als eerste stap hebben we dit onderzocht aan de hand van bestaande literatuur. De bestudeerde literatuur focust op het brede NME veld (landelijke, regionale en lokaal werkende organisaties). Uiteraard is dit een blik 'naar achteren' en geeft dit niet perse hetzelfde beeld als onderzoek naar de huidige situatie.

Algemeen

Het probleem van slechte doorwerking en opschaling van projecten speelt in veel sectoren in de maatschappij. Het heeft o.a. te maken met een algemeen voorkomend verschijnsel; het 'not invented here syndroom'. Als verklaringen hiervoor worden genoemd:

- Cultuur: uitvinden is goed, plagiaat slecht.
- Geloof in uniciteit van eigen werk en eigen doelgroep.
- Beeld dat maatwerk vraagt om nieuwe/eigen aanpak.
- Er is geen geld voor overnemen, wel voor nieuwe dingen.
- Opschaling is duurder dan één experiment.

(Hilhorst en Zonneveld, 2008). Dit leidt tot: niet zoeken of niet kunnen vinden van voorbeelden van elders.

Kwaliteit kennisinfrastructuur

Het NME werkveld zelf ervaart het ontbreken van algemeen geldende criteria voor kwaliteit en inhoud en het ontbreken van centrale regie als knelpunten (Sollart, 2009). Er is grote diversiteit en geen gemeenschappelijke basis, zowel wat betreft doelen en inhouden, als wat betreft gehanteerde methodieken. Wellicht komt dit omdat er beperkt (wetenschappelijke) informatie is over de meest effectieve aanpak van NME. Hierdoor worden steeds nieuwe methodieken

ontwikkeld en uitgeprobeerd. Deze worden vervolgens niet of beperkt geëvalueerd.

Een belangrijk knelpunt is dat er geen landelijk overzicht is van projecten en methodieken. Een centrale NME-website met een database van projectresultaten wordt gemist (Sollart, 2004). Met het opzetten van de databank van de kwaliteitsmeter² is een eerste stap gezet met het maken van een overzicht van bestaande materialen voor het basisonderwijs. Deze databank bevat echter met name producten.

Een volgend knelpunt heeft te maken met het beschikbaar willen stellen van informatie. Bij de overgang van exploitatiesubsidie naar projectsubsidie ontstond concurrentie tussen NME-organisaties. Iedereen moest vissen in dezelfde (geld)vijver. Organisaties gingen afschermgedrag vertonen waardoor uitwisseling van kennis moeilijker werd.

Tot slot: er is een hoge mate van versnippering van informatie: kijken we naar oudere NME-projecten, bijv. uit de Extra Impuls uitleg (1996-1999), dan valt op dat veel projecten zijn uitgevoerd door organisaties die niet onder het (huidige) NME-werkveld vallen en dus lastig zijn terug te vinden en te ontsluiten.

Veel NME-organisaties geven aan dat het ontbreken van sturing en regie (op projecten en producten) een centraal knelpunt is in de huidige situatie. Er worden vergelijkbare activiteiten door verschillende organisaties tegelijk ontplooid, terwijl op andere terreinen juist te weinig gebeurt. Evenwichtige spreiding van activiteiten over het land ontbreekt en bestaande en nieuwe producten, methoden, kennis en mogelijkheden worden niet altijd breed toegepast en verankerd (NME-nota 'Kiezen, leren en meedoen', 2008).

Aard NME organisaties

Het NME-werkveld is versnipperd en zeer divers (Dijkstra *et al*, 2005). Zowel in soorten en omvang van organisaties, als in doelen, werkzaamheden en doelgroepen is grote variatie. Al deze verschillende organisaties formuleren hun eigen NME-doelen, voeren volgens eigen inzicht NME-activiteiten uit, leveren naar eigen inzicht diensten en richten zich op hun eigen doelgroepen, waarbij uiteraard overlap bestaat (Sollart, 2009).

In de 'Groene Kaart voor NME' (Sollart, 2009) worden vijf redenen gegeven voor het steeds ontwikkelen van nieuwe producten binnen NME-organisaties. Dat zijn:

- Bestaande producten worden niet aantrekkelijk gevonden en/of hebben onvoldoende effect;
- Bestaande producten voldoen niet of niet langer aan de kwaliteitscriteria die aan de producten worden gesteld;
- Er zijn nieuwe leerdoelen ontstaan, bijvoorbeeld een canon voor NME;
- Er zijn nieuwe technische mogelijkheden en/of nieuwe kennis en inzichten beschikbaar gekomen;
- Gebruikers/afnemers maken nieuwe wensen kenbaar.

² De kwaliteitsmeter is in beheer bij IVN

Van de ruim 100 NME-centra heeft tweederde minder dan 3 fte beroepskrachten (van Deursen, 2003). Door gebrek aan personeel wordt er weinig tijd ingeruimd voor kennisuitwisseling. Men weet niet van succesvolle projecten elders. Soms nemen NME-organisaties wel tijd om bij anderen een kijkje in de keuken te nemen. Daarna ontbreekt het vervolgens aan tijd, of wellicht aan kennis, om te kijken hoe de succesvolle ervaringen van elders aangepast kunnen worden aan de eigen situatie.

Idealisme is een belangrijke drijfveer binnen het werkveld NME (Hovinga, 2003). De NME-beroepskrachten en –vrijwilligers zijn zeer gedreven om zich voor specifieke locaties, of stukjes natuur in te zetten. Daar passen, naar hun idee, vooral producten op maat bij, dus geen producten die elders ontwikkeld zijn.

In de literatuur wordt aangegeven dat er een beeld heerst dat veel bestaande NME-producten oubollig zijn en hipper kunnen. In de Nota 'Kiezen, leren en meedoen' wordt gesteld dat informatie over natuur en milieu op dit moment niet voor alle groepen mensen (met name jongeren) aantrekkelijk en toegankelijk genoeg is om er gebruik van te maken. Dat beeld bestaat bijvoorbeeld bij organisaties uit de NME-schil³ en bij ministeries. Dit beeld kan ertoe bijdragen dat er voortdurend nieuwe producten worden ontwikkeld.

Het NME-veld is wat betreft haar financiering sterk gericht op overheidssubsidies (sterke afhankelijkheid). Landelijke spelers zijn afhankelijk van rijks-, of provinciale subsidies, lokale spelers zijn in grote mate afhankelijk van de gemeenten. Sommigen centra zijn wel gericht op het zoeken naar nieuwe 'markten' voor hun producten; dit beslaat echter zelden meer dan 20% van de begroting. De overheid verstrekt het veld opdrachten vanuit verschillende programma's en projecten. Dat leidt tot een veelheid aan websites en databases. Regie binnen de verschillende ministeries, maar ook binnen het veld ontbreekt hier.

De onderzochte literatuur is deels van enkele jaren geleden en doet daarom geen melding van de recente ontwikkelingen in het NME-veld, zoals het ontstaan van een nauwere samenwerking tussen de landelijke NME organisaties (NME-platform: GDO, IVN/SME en Veldwerk Nederland). Er zijn dus inmiddels wel wat verschuivingen opgetreden, waarover later meer.

Werkwijze organisaties

Het probleem van doorwerking kan ook te maken hebben met de werkwijze van de NME-organisaties. Maken zij wel gebruik van bestaande informatie? Kijken ze als ze een project willen opstarten eerst wat er al is? Of vinden ze liever opnieuw het wiel uit?

Geconstateerd wordt dat veel NME-medewerkers de neiging hebben om niet buiten hun eigen werkveld of organisatie te kijken (van der Waal, 2009). Hierdoor zijn ze slecht op de hoogte van succesvolle pilots elders. NME-organisaties geven ook zelf aan dat er een gebrek aan onderlinge samenwerking is (van der Waal, 2009).

³ Organisaties die wel met NME bezig zijn, maar voor wie het geen hoofdtaak is; bijv. SBB.

Een (langdurende) trend in het werkveld is de ontwikkeling van aanbodgericht naar *vraaggericht werken* (van der Waal, 2009). Dat wil zeggen dat men maatwerk levert waar de doelgroep expliciet om vraagt. Hierbij komen de volgende (algemeen voorkomende) problemen om de hoek kijken, namelijk het geloof in uniciteit van de eigen doelgroep en het beeld dat maatwerk vraagt om een nieuwe, eigen aanpak (Hilhorst en Zonneveld, 2008).

Samenwerking tussen NME organisaties onderling is de laatste jaren aanzienlijk verbeterd. Tegelijkertijd stimuleert het Programmabureau NME met de arrangementenaanpak op lokaal/regionaal niveau de samenwerking tussen NME- en andere typen organisaties. Deze ontwikkeling is zo recent dat deze nog niet in de literatuur voorkomt.

Omgeving NME organisaties

NME organisaties hebben te maken met een toenemende dynamiek. Ontwikkelingen in de maatschappij (techniek, ICT), in het onderwijs (maatschappelijke stages, brede school) en nieuwe beleidsthema's maken de omgeving van organisaties complex. Hierdoor is de aandacht vaak gericht op vernieuwende inhoud (zoals duurzaamheid, sociaal leren en vraaggericht werken). Vergeten wordt een blik in de spiegel te werpen en de vraag te stellen in hoeverre ontwikkelingen betekenisvol zijn voor de eigen organisatie en hoe deze zich verhouden tot bestaande activiteiten (Hovinga, 2003).

De sturing van lokale NME-centra vindt met name plaats vanuit het lokale bestuur, dus vanuit gemeenten. Omdat NME geen wettelijke kerntaak van gemeenten is, bepaalt ieder bestuur voor zich hoe en in welke mate NME wordt ingevuld. Hierdoor is er een grote variatie aan lokale NME-organisaties.

Er is ook bij gemeenten een verdere verschuiving merkbaar van structurele financiering naar opdrachtfinanciering. De behoefte van gemeenten e.a. overheden om NME meer beleidsondersteunend, meer instrumenteel in te zetten, draagt hier zeker aan bij. Door de begrotingsstructuur van de rijksoverheid (VBTB: van beleidsbegroting tot beleidsverantwoording) zijn structurele subsidies (deels) vervangen door kleinschalige (eenjarige) projecten (Sollart, 2008).

Sturing door de rijksoverheid

Gebrek aan doorwerking kan te maken hebben met sturing. Hoe wordt vanuit de rijksoverheid gestuurd op opschaling c.q. doorwerking? In hoeverre worden bij subsidies eisen gesteld aan verspreiding van projecten? En in hoeverre wordt dit proces ook gevolgd en gefaciliteerd?

Wat betreft de financiering van het NME-werkveld zijn er enerzijds veel lokale NME-organisaties die onderdeel zijn van een gemeente en door haar structureel worden gefinancierd. Anderzijds heb je provinciale en landelijke organisaties, die aangewezen zijn op rijkssubsidies, fondsen ed. Dit verloopt onder andere via projectsubsidies, sponsoring en betalende klanten. Zowel lokaal, provinciaal als landelijk zie je een afname van structurele subsidies en een toename van

projectfinanciering.

Projectfinanciering is veelal kortlopend en gericht op vernieuwing, waardoor de continuïteit van huidige producten en diensten, van constructieve samenwerkingsverbanden en van kwaliteitszorg in gevaar wordt gebracht (Hovinga, 2003).

Wie iets nieuws bedenkt kan daarvoor vaak wel een potje vinden. Veel lastiger is het om geld te vinden om succesvolle projecten op een grotere schaal navolging te laten krijgen. Dat kost ook veel geld. Het gevolg is dat voor de opvolging van succesvolle experimenten geen geld is (Hilhorst en Zonneveld, 2008).

Het rijksbeleid heeft optimalisering van kennismanagement en van de kennisinfrastructuur steeds gestimuleerd en gefaciliteerd. Er zijn wel vele (provinciale) kennisnetwerken van de grond gekomen, maar bijvoorbeeld een centrale NME-website met een database van projectresultaten wordt nog steeds gemist (Sollart, 2004).

Het ministerie van LNV heeft weinig mogelijkheden om te sturen op de inhoud van het NME-werkveld. Met name lokale overheden zijn verantwoordelijk voor en financieren de uitvoering (via hun NME-centra). Bovendien is de sturing beperkt door een zeer gering aantal beleidsambtenaren binnen de rijksoverheid dat NME behartigt (Dijkstra *et al*, 2005 en Venster op NME – VEN).

Met de RDN heeft LNV wel de mogelijkheid om te sturen op inhoud, maar de beleidsthema's en de onderwerpen die in het onderwijs aan bod komen (gebruikers) lopen nogal eens uit elkaar. Beleidsthema's, zoals de Ecologische Hoofd Structuur en biodiversiteit, passen niet zomaar in het reguliere natuuronderwijs dat meer algemeen van aard is. Met subsidie ontwikkelde projecten over een beleidsthema worden dus lang niet altijd overgenomen door lokale centra, omdat ze niet aansluiten op de behoeften van de klanten (de scholen).

2.3 Resultaten interviews met het veld

Om meer inzicht te krijgen in de knelpunten die spelen bij de doorwerking van succesvolle projecten op gebied van jeugd en natuur, is met een aantal spelers uit het natuur- en milieuveld een gesprek gevoerd (het betreft hier met name landelijke, of regionale projectleiders; voor de lijst geïnterviewden, zie bijlage 4). Hieronder een samenvatting van de meest kenmerkende uitspraken uit die gesprekken. Wat opvalt is dat de geïnterviewden vooral 'vertikaal en naar beneden kijken' en veel zeggen over lokale knelpunten die zij waarnemen.

Kennisinfrastructuur

Wat betreft de geïnterviewden is er (te) weinig aandacht voor uitwisseling van projecten en leerervaringen. Uitwisselmomenten, of zelfs structurele netwerken waarin wordt samengewerkt, maakt opschaling van projecten makkelijker, aldus een aantal geïnterviewden. Een aantal van hen geeft aan dat een goed overzicht hiervoor onontbeerlijk is.

Aard en werkwijze NME organisaties

“Veel lokale NME-organisaties zijn klein en hebben, of maken geen tijd om projecten actief op te schalen. Ze geven ons aan daar zelf ook geen direct belang bij te hebben, want het is hun taak niet; die is gericht op lokaal scoren.”

De onderzoekers zien hier echter wel beweging in het NME-veld, waarbij meer van projecten van collega's gebruik gemaakt wordt, vanuit de optiek van efficiëntie en effectiviteit. Het GOS (het netwerk van Gelderse NME centra) is hiervan een voorbeeld.

“Het succes van veel projecten hangt af van lokale mensen en netwerken. Op een nieuwe plek moeten deze mensen en netwerken opnieuw gezocht en opgebouwd worden. Dat kost dus tijd.” Om dit goed te laten lopen moeten NME-centra dus al een eigen basisnetwerk hebben van samenwerkingspartners, dat ze kunnen inzetten, willen ze effectief projecten kunnen overnemen.

Een constatering die we uit de gesprekken kunnen halen is de behoefte aan diversiteit in competenties bij projectmedewerkers/projecttrekkers. Een project uitvoeren vereist andere competenties dan een project opschalen. Opschalen vraagt omgaan met bestuurders (om draagvlak te creëren), acquisitie doen (om geld te vinden) en netwerken bouwen (om lokaal de benodigde partners te vinden). Deze competenties zijn niet altijd aanwezig. Ook niet bij organisaties die een expliciete ontwikkelrol hebben (landelijke en regionale spelers).

Tot slot, maar minstens zo belangrijk: “concurrentie tussen NME-organisaties speelt een belemmerende rol bij doorwerking”, zo geeft een aantal geïnterviewden heel eerlijk aan

Omgeving en werkwijze van (lokale) organisaties

“Elke gemeente heeft zijn eigen beleid en eigen prioritaire thema's. De focus van gemeenten verschilt en dat komt tot uitdrukking in de uitvoering van NME. Dit voedt ook de behoefte van NME-organisaties om er een lokaal tintje aan te geven.”

Doorwerking kan dus alleen maar succesvol zijn, wordt hier gesuggereerd, als het om breed gedragen gemeentelijke thema's gaat.

“Op lokaal niveau is er in het algemeen wel financiering voor personeelskosten, maar niet of nauwelijks voor de aanschaf van middelen. Gevolg is dat lokale organisaties zelf aan de slag gaan als het om de ontwikkeling van producten gaat. Door deze wijze van aansturing door de lokale overheid blokkeer je doorwerking.”

“Bij opschaling van pilots binnen de eigen gemeente, ervaren lokale organisaties belemmeringen vanuit de bureaucratie (bv. regels ten aanzien van veiligheid) bij lokale overheden”, zo geven een aantal geïnterviewden aan. “Ook het feit dat projecten vaak raken aan meerdere beleidsvelden (veel mensen besluiten erover) werkt belemmerend.”

Sturing door de rijksoverheid

In de interviews werd meerdere keren aangegeven dat het ontbreken van structurele/langlopende financiering van NME-projecten en het NME-veld een knelpunt is voor doorwerking. Opschaling kost tijd. Men wenste een meer structurele vorm van financiering.

Een ervaren projectleider geeft aan dat pilotprojecten altijd de neiging hebben om na de eerste uitprobeerfase, en bij gebleken succes, langer te gaan lopen dan van te voren was bedacht. De projectfinanciering is dan echter al vaak ten einde. Ook de schijnbaar eeuwige behoefte aan innovatie vanuit de rijkssubsidies, wordt als niet werkzaam ervaren en staat haaks op de behoefte aan structurele verankering.

De onderzoekers constateren hier een paradox: omdat rijkssubsidies veelal gericht zijn op innovatie, staan ze structurele inbedding in de weg. Omdat er vaak niet op andere manieren aan geld is te komen, worden er vervolgens toch vanuit het veld projectvoorstellen ingediend, die op de korte termijn wel vernieuwing brengen, maar eigenlijk bedoeld zijn als een structureel antwoord op lange termijn kwesties. Hier is dan geen vervolgsubsidie voor te krijgen, terwijl dit wel bij de doelstelling van de doorwerking zou passen.

Geïnterviewden leggen het zichtbaar maken van NME als beleidsinstrument voor de rijksoverheid ook bij diezelfde rijksoverheid neer. Men wenst dat LNV:

1. inzicht en overzicht heeft van bestaande NME-projecten en daardoor nieuwe projecten op (meer)waarde kan schatten;
2. De RDN-projecten meer koppelt aan het beleid van LNV, waardoor er binnen het ministerie meer draagvlak komt;
3. de meerwaarde van NME-projecten voor andere beleidsvelden aantoont, waardoor er bij andere ministeries meer draagvlak ontstaat. NME is geen hard belang; zodra er bezuinigd moet worden kan het van de agenda verdwijnen en dit vereist dus bijpassende acties binnen de ministeries.

2.4 Projecten bekeken op doorwerking

Hoe verloopt de doorwerking in praktijk? Er zijn zo'n 20 tot 25 groene projecten voor de jeugd geselecteerd. Deze selectie (zie bijlage 3) is gebruikt voor:

- Nadere analyse van (randvoorwaarden voor en kenmerken van) doorwerking vanuit de praktijk.
- Als input voor discussie op diverse bijeenkomsten (een nadere selectie is op de discussietafels als cases ingebracht; bijbehorende projectleiders waren aanwezig).

Het eerste dat opvalt, is dat het aanbod aan verschillende soorten projecten enorm groot is. Er is een overlap in doelgroepen, in thema's en soms zijn methodieken in grote lijnen vergelijkbaar. Dit beeld doet denken aan de schoolboekenmarkt. Bedenker van nieuwe schoolmethoden, ook al zijn ze nog zo goed: je komt er niet meer tussen. De markt is al verdeeld en is stabiel.

Aard en werkwijze van de organisatie

Zoals blijkt uit de ervaringen van Earth Education, het Bewaarde Land, Scholen voor Duurzaamheid en andere projecten met een sterke methodiek, staat of valt de doorwerking bij de vaardigheden van de educator (de NME-er) die deze methodiek overneemt. Dit vraagt intensieve scholing. Opschaling van projecten, hangt in sommige gevallen sterk af van de aanwezigheid van een scholingstraject. In sommige projecten is het trainen van intermediairen een integraal onderdeel (natuur-wijs, jongerenatelier). Op deze manier wordt al bij de start gewerkt aan opschaling. Dat geeft echter geen garantie; veel goede projecten bestaan al lang maar kennen toch een beperkt afzetgebied.

Ontwikkelaars van projecten denken in termen van eindproducten. Het landelijk ontwikkelen van halffabricaten die lokaal op maat gemaakt kunnen worden, wordt zelden toegepast.

Aanbieders van projecten op gebied van jeugd en natuur gebruiken hun eigen netwerken om de activiteiten te promoten bij de eindgebruiker (scholen, jongeren e.d.). De mogelijkheden van organisaties om de eindgebruiker te benaderen, de wijze waarop dit gedaan wordt en het imago van de organisatie hebben sterke invloed op het uiteindelijke bereik. Het koppelen van een goed concept aan nieuwe aanbieders kan bij methodieken als die van Wildzoekers wellicht een sterke opschaling betekenen. Dat vergt nader onderzoek.

Kenmerken van succesvolle projecten

Projecten zijn succesvol als ze hun doel bereiken. Door navraag en uit eigen ervaring weten we dat het op terrein van jeugd en natuur dan vooral gaat om:

- *Doen en beleven*: ervaringen in de natuur/in het groen opdoen, zelf op onderzoek uitgaan, effect zien van eigen handelen;
- *Maatwerk*: programma of project is afgestemd op de (vraag van de) doelgroep; de doelgroep is bekend voor wat betreft interesses;
- *Professionaliteit*: voldoende vakkundige en didactische vaardigheden, enthousiasme, een faciliterende en ondersteunende rol.

Gehanteerde strategieën voor doorwerking

Binnen de geanalyseerde projecten zijn verschillende strategieën voor doorwerking te zien:

- Met meer geld en meer inzet meer deelnemers bereiken.
- Het project (methodiek) op maat maken voor verschillende situaties.
- Intermediairs gebruiken om het aanbod 'uit te venten' en zo een breder bereik creëren.
- Intermediairs trainen in de methodiek of aanpak die zij in hun eigen werk kunnen gaan gebruiken.

Opvallend is dat bewuste overdracht (bijvoorbeeld van een landelijke/regionale naar een lokale organisatie) zeer beperkt voorkomt.

Werking subsidies

Samenwerking en groot bereik lijken niet echt prioriteit te hebben (bij de projecteigenaren); zichtbaar zijn als organisatie wel. Door diverse projecten van verschillende organisaties te honoreren, hebben subsidiegevers (zoals het

ministerie van LNV, maar ook het VSB fonds, Stichting Doen e.d.) ervoor gezorgd dat er vele soorten projecten zijn waar het onderwijs, jeugdgroepen e.d. uit kunnen kiezen.

Overige conclusies

In een aantal projecten is door de jaren heen veel extern geld gestoken. Hiermee kon de aanbiedende partij het project in leven houden en werd ook gewerkt aan opschaling dan wel overnemen door andere organisaties. Waarom is doorwerking toch beperkt/niet gelukt? We noemen een aantal redenen:

- Landelijke initiatieven rond jeugd en natuur die gesteund zijn vanuit RDN of SMOM zijn gestoeld op rijksbeleid. Voor brede toepassing is het belangrijk dat gemeenten hier ook hun beleidsdoelen in herkennen. Dit is een lastig punt.
- Projecten die een beperkte doelgroep hebben (Globe), of een beperkt geografisch bereik (Coastwatch) zullen nooit heel fors opschalen tot landelijk niveau. Dat is niet te verwachten.

En tot slot: doorwerking is niet altijd zichtbaar. De aanpak van Earth Education is in Nederland niet breed overgenomen, de systematiek (uit de V.S.) is gebonden aan strakke richtlijnen en er dient een contract te worden getekend. Dit was voor veel NME instellingen te beperkend. Wel kunnen we constateren dat het gedachtegoed van Earth Education op heel veel plaatsen en met name bij terreinbeherende organisaties is overgenomen en op de een of andere manier in het aanbod tot uitdrukking komt (bron: Michael Steeghs).

2.5 Goede voorbeelden elders

Hoe zit het met doorwerking van succesvolle projecten in andere werkvelden? Is de doorwerking bij andere educaties, of in andere landen wellicht beter geregeld? En zo ja, waar komt dat dan door? We hebben hierbij gekeken naar cultuureducatie en NME in Vlaanderen. Voor deze twee is gekozen, omdat beide een goede indruk maakten via websites en er groeiende contacten zijn tussen NME in Nederland en Vlaanderen.

Cultuureducatie

Binnen het culturele werkveld is veel aandacht voor kennisuitwisseling. Cultuurnetwerk Nederland speelt daarbij een belangrijke rol. Hier zijn 30fte, waarvan 6-7 fte voor studiecentrum en bibliotheek. Op www.projectloketcultuur.nl staat een overzicht van alle projecten die er landelijk zijn. Informatievoorziening in de cultuureducatie is dus goed geregeld. Onbekend is of dit er voor zorgt dat lokale clubs projecten van elders overnemen. Of wordt ook hier steeds opnieuw het wiel uitgevonden?

Verder is cultuureducatie goed geïntegreerd in het onderwijs door:

- grote beleidsaandacht voor cultuureducatie: landelijk programma Cultuur en School; verplicht op scholen, kerntaak.

- financiële ondersteuning: Cultuurvoucher VO en Regeling Versterking Cultuureducatie Primair Onderwijs

Daarmee lijkt OC&W duidelijk stelling te nemen ten aanzien van het belang dat zij toekent aan het instrument (cultuur) educatie.

MOS in Vlaanderen

MOS (milieuzorg op school) is in Vlaanderen een van de meest succesvolle NME-producten. Rond de 70% van de scholen doet mee aan Milieuzorg op School. Dit is een milieuzorgsysteem op school met een geheel van maatregelen en acties waaraan iedereen meewerkt om de school milieuvriendelijker te maken. De goede doorwerking van dit project komt wellicht doordat:

- Dit project financieel geborgd is tot 2010 (continuïteit).
- In het VO vakoverschrijdende eindtermen zijn voor milieueducatie, die gemeten worden door de onderwijsinspectie.
- de vraag vanuit de scholen groter is dan het aanbod (scholen komen naar het centrum toe i.p.v. andersom).
- Er bij het Vlaamse ministerie veel tijd (24 fte) beschikbaar is voor jeugd en natuur.

Verder wordt in Vlaanderen gewerkt aan een gemeenschappelijk basis in het werkveld. Sinds kort is het voor (NME-)organisaties wettelijk verplicht om beleid te hebben op gebied van training en ontwikkeling van de eigen medewerkers. Dit heeft geleid tot de opzet van meerdaagse trainingen voor NME-medewerkers.

Conclusies

De voorbeelden laten zien dat doorwerking zeker georganiseerd kan worden. Dat vraagt echter een goede organisatie in het veld (door de overheid gefinancierd), of een stevige personele inzet van de overheid zelf.

3 Resultaten bijeenkomsten

In het kader van dit onderzoek is een aantal bijeenkomsten georganiseerd. Het gaat om drie type bijeenkomsten:

- Allereerst een bijeenkomst met 'stuurders': mensen die betrokken zijn of zijn geweest bij de aansturing van rijks- of provinciale subsidieregelingen.
- Drie discussietafels met projectleiders (zeer diverse projecten).
- Een workshop met mensen die op strategisch niveau bij jeugd en natuur en/of NME betrokken zijn (onderzoek, strategie).

De resultaten van deze bijeenkomsten zijn samengenomen in dit hoofdstuk.

Kennisinfrastructuur

Er is in de beleving van zowel projectleiders als stuurders een beperkt (en niet up to date) systeem voor uitwisseling van kennis over projecten op terrein van jeugd en natuur. Er is ook sprake van gescheiden circuits. We kunnen de volgende spelers onderscheiden:

1. Centra voor NME, IVN-Consulentschappen en IVN-landelijk en andere landelijke NME spelers.
2. De vele en verschillende terreinbeherende organisaties (SBB, Natuurmonumenten, de Landschappen, bezoekerscentra, particuliere- en erfgoed organisaties).
3. Netwerk rond jeugd, natuur en stad (Groen en de stad, Springzaad, Alterra).

Organisaties uit met name netwerk 1 geven aan meer behoefte te hebben aan uitwisseling van kennis, vaardigheden en competenties. Ze ervaren gebreken op dit front. Op de bijeenkomst met de 'strategen' werd aangegeven dat men de indruk heeft dat het veld erg vanuit problemen denkt en niet vanuit oplossingen. Dit wordt als 'zwaar' en niet behulpzaam ervaren.

Hoewel er organisaties zijn die zich niet beperken tot deelname aan slechts één netwerk, is er zowel binnen als tussen de netwerken geringe uitwisseling van kennis en ervaring. Als projectleiders spreken over projecten op het terrein van jeugd en natuur, kennen ze met name de projecten uit 'eigen kring'.

"Als het water nog uitgevonden zou moeten worden, zou het niet uitgevonden worden door de vis!" Met dit citaat gaf één van de deelnemers van de workshop (strateeg) treffend aan dat problemen in het veld (rond kennisinfrastructuur), vaak niet door het veld zelf opgelost kunnen worden. Iemand die er in zit, overziet het geheel niet.

Om uitwisseling van kennis en ervaring te stimuleren, hecht de overheid aan kennismanagement en infrastructuur. Dit is op projectniveau echter slechts beperkt te regelen. Toch zijn er goede voorbeelden van de inbreng van kennis en ervaring van elders in nieuwe projecten. De KNHM doet dit bijv. expliciet binnen de burgerinitiatieven in de leefomgeving die zij begeleidt. Het Oranjefonds zet in op coaching en begeleiding van projectleiders.

Aard en werkwijze en omgeving van NME organisaties

Er zitten nogal wat knelpunten in de verhouding tussen de lokale en landelijke praktijk. Hierbij een aantal op een rijtje:

Andere thema's

Binnen landelijk beleid lijken de accenten anders te liggen dan binnen lokaal beleid, zo blijkt uit de discussie in zowel de groep projectleiders, als tijdens de strategische workshop. Zo stuurt landelijk beleid op grote thema's als biodiversiteit, klimaatbeleid en het creëren van meer speelnatuur. De landelijke overheid (i.c. subsidieverstrekkers) heeft een goed zicht op de (mogelijke) rol van NME hierin.

Lokaal beleid staat dicht bij de praktijk en kent deels andere vraagstukken; thema's als leefbaarheid, onderwijsbeleid en het voorkomen van overlast door jongeren staan meer op de voorgrond. Het is lokale bestuurders lang niet altijd helder wat NME kan bijdragen aan de lokale vraagstukken.

De doorvertaling van een landelijk thema naar lokaal niveau vraagt dus aandacht vanuit het NME-veld. De kansen zijn er zeker en hier wordt op dit moment ook aan gewerkt door o.a. het GDO.

Andere netwerken

Een aantal projectleiders uit het NME-veld (landelijke organisaties) geeft aan dat de rijksoverheid wellicht een wat achterhaald beeld heeft van de lokale NME-situatie(s). Lokale organisaties geven aan inmiddels professioneler en strategischer te werken dan op rijksniveau vaak wordt gedacht; ze hebben echter wel andere prioriteiten en belangen dan landelijke organisaties.

De kracht van lokale organisaties is dat zij de lokale situatie kennen, met bijbehorende partners en van daaruit opereren. Dat leidt soms tot te sterk protectionisme en het 'not invented here' syndroom. Dit gegeven uit de literatuurstudie wordt breed herkend.

Er zijn goede voorbeelden van samenwerking tussen landelijke en lokale organisaties. Zo is het project 'Energieke scholen' door landelijke organisaties ontwikkeld tot een halffabricaat. Lokale organisaties kunnen er hun eigen kleur aan geven.

"In het NME veld zijn parels te vinden, maar we missen nog het snoer". Zo verwoordde één van de deelnemers van de strategische workshop de taakverdeling tussen landelijke en lokale organisaties. "Oude projecten verdwijnen en nieuwe komen... hoe realiseren we een collectief geheugen?"

Horizontale en verticale doorwerking

Uit de bijeenkomsten wordt duidelijk dat de beelden over doorwerking verschillend zijn. Bij doorwerking gaat het niet alleen om overdragen van projecten en ervaringen van landelijk naar lokaal niveau, doorwerking kan ook horizontaal plaatsvinden: van de ene naar de andere (regionale) organisatie, bijvoorbeeld van Staatsbosbeheer naar Natuurmonumenten. Niet alle deelnemers hebben een totaalbeeld van het jeugd- en natuurveld; velen denken alleen vanuit hun eigen perspectief.

Werking van subsidies

De rijksoverheid vertaalt beleid naar (subsidie-) regelingen. Dat betekent dat de regelingen onderhevig zijn aan 'de grillen' van het rijksbeleid; ze zijn volgend. Hierin overheersen zaken als: korte termijn strategie (vier-jaren-strategie, gekoppeld aan de politieke agenda) en innovatiedrang. Dit resulteert in de drang om op nieuwe beleidsterreinen (bijvoorbeeld biodiversiteit) direct nieuwe producten te laten ontwikkelen .

Stuurders ervaren dat de focus van de overheid op haar eigen doelen haaks kan staan op idealen van maatschappelijke organisaties. Helder is dat maatschappelijke organisaties geen verlengstuk zijn van de overheid, maar ze zijn er financieel vaak wel van afhankelijk. Voor de stuurders (subsidieverstrekkers) zijn dit stevige dilemma's.

Binnen de huidige subsidierelatie met NGO's en andere organisaties kan de overheid de volgende rollen hebben, zo wordt op de workshop met stuurders aangegeven:

1. Overheid als samenwerkingspartner (PPS).
2. Overheid als opdrachtgever.
3. Overheid als subsidiegever.

In het algemeen wordt de rol van de rijksoverheid bij subsidietrajecten, zoals de SMOM of de RDN, niet expliciet gemaakt en wordt veelal alleen op de 3^e rol ingegaan. Dit leidt soms tot lastige situaties (NGO's laten eigen idealen prefereren boven de doelen achter de subsidie) of tot onduidelijkheden (aldus de stuurders).

Projectleiders uit het veld hebben het gevoel dat hun ingediende projectplan vooraf binnenste buiten wordt gekeerd en getoetst aan de regeling, terwijl er achteraf alleen maar een financiële toetst plaatsvindt en niet meer zo zeer naar de inhoud of de resultaten wordt gekeken.

Er is bij subsidieverleners een trend gaande om meer geld aan samenwerkingsprojecten (LvDO en NME) te geven. Dat is goed te zien bij de projecten die door het Programmabureau NME worden gefinancierd. Hierbij wordt het accent gelegd op opschalen en implementeren. Dit is een trendbreuk ten opzichte van eerdere regelingen en programma's. Zowel het veld als de stuurders geven aan dat dit gunstig zal zijn voor doorwerking. Het zal echter tijd kosten deze omslag te maken. Ook is het veel complexer om dergelijke samenwerkingsprojecten op te schalen.

Binnen subsidieprogramma's lijken de projecten het doel, maar deze zouden met name door de overheid (LNV en VROM) meer gezien moeten worden als een middel om algemene beleidsdoelen te realiseren, aldus een aantal projectleiders. "Uiteindelijk wil je een (systeem) verandering realiseren die ten goede komt aan duurzaamheid of het milieu", aldus één van de deelnemers van de strategische workshop. Dat kan starten met projecten, maar het wordt pas interessant (in relatie tot doorwerking) als de leerervaringen benut worden om de gewenste transitie te realiseren. Dat vraagt om reflectie van projecten, liefst met een buitenstaander en uitwisseling van leerervaringen.

Er is nog weinig ervaring met doorwerking in het veld en het wordt daarom als lastig ervaren. Naast algemeen gebrek aan ervaring, is de vraag wat hierin de cruciale factor is: gebrek aan uitwisseling tussen gefinancierde projecten en

programma's of te weinig expliciete focus van subsidieprogramma's op doorwerking. Zowel 'stuurders' als 'veld' geven aan dat kennisuitwisseling weliswaar meer aandacht moet krijgen, maar dat het niet doorwerken of opschalen van projecten rond jeugd en natuur fundamentele oorzaken lijkt te hebben: aard en omgeving van NME organisaties zelf zijn hier bepalend in.

De rijksoverheid zou meer regie kunnen nemen door subsidies om te zetten in gerichte opdrachten, zo vindt een aantal vertegenwoordigers van het veld. Dit is echter in strijd met de wensen van de 2^e Kamer om de regie bij het veld te laten, aldus een vertegenwoordiger van een ministerie.

Doorwerking in termen van overnemen van initiatieven door andere organisaties, of verbreden naar andere regio's, wordt met name door lokale (NME) organisaties niet als hun belang gezien. Voor de rijksoverheid is hier echter wel een belang (effectiviteit, geen geldverspilling). Lokale organisaties zijn wel gebaat bij voorbeelden van projecten rond herkenbare gemeentelijke thema's. In het overnemen en overdragen van projecten moet duidelijk het belang van elke organisatie zitten, zo kunnen we uit de verschillende bijeenkomsten concluderen. Dit moet van tevoren dus goed afgetast zijn door de ontwikkelaars.

Sturen met criteria

Voor projecten en programma's binnen de RDN en projecten in de SMOM-regeling, evenals voor projecten binnen LvDO, gelden verschillende subsidievoorwaarden. Projectindieners ervaren de gehanteerde criteria als tegenstrijdig aan elkaar, of tegenstrijdig aan doorwerking. Zo wordt er getoetst aan het criterium 'innovatief' en tegelijk ook aan 'opschaalbaar'. Projecten moeten enerzijds op maat zijn en door vele (lokale) actoren ondersteund worden en anderzijds opschaalbaar naar andere regio's.

De onderzochte subsidies zijn met name bedoeld voor bovenregionale spelers, maar doorwerking zal vooral plaatsvinden als lokale spelers een regionaal initiatief of project overnemen. Dit is echter geen criterium van de subsidies.

Bestuurlijke betrokkenheid wordt door het rijk gezien als een belangrijke succesfactor voor doorwerking. Dit wordt echter door de projectleiders in het veld niet direct naar voren gebracht.

Door cofinanciering te vereisen, is er meer kans op doorwerking, aldus de stuurders van rijkssubsidies. Dit is bij de meeste subsidies geen bestaande eis. Alleen het programmabureau NME en LvDO hanteren deze eis bij toekenning van financiering. Het is echter niet duidelijk en wellicht zelfs sterk de vraag of deze aanpak een stimulerende invloed heeft op doorwerking.

4 Samenvattend

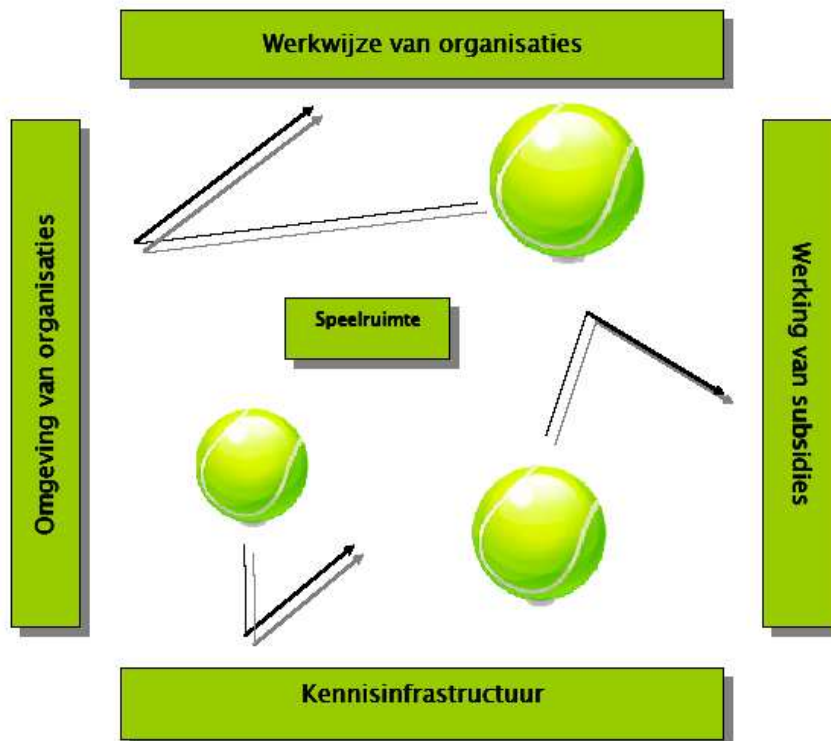
Uit de literatuurstudie, de interviews, de eigen analyse van projecten en gevoerde discussies kunnen we samenvattend concluderen dat organisaties tegen een aantal zaken aanlopen die uiteindelijk een belemmering vormen voor doorwerking cq opschaling. De belemmeringen zitten in:

- De kennisinfrastructuur.
- De aard en werkwijze van organisaties.
- De omgeving van organisaties.
- De werking van subsidies.
- De aanwezige speelruimte voor projecten.

Naast de belemmeringen die verwacht werden bij de aanvang van het onderzoek is de speelruimte van projecten ook een belemmering voor doorwerking.

4.1 Toelichting op het speelveld

Het lijkt erop dat deze vijf factoren elkaar 'in de tang' houden waardoor het speelveld voor doorwerking 'op slot' zit. Anders gezegd: in het speelveld van de projecten (zie onderstaande figuur) is veel potentieel, echter de omstandigheden beperken de doorwerking van de afzonderlijke projecten.

Over de belemmeringen voor opschaling is uitgebreid gesproken in verschillende bijeenkomsten. In deze paragraaf zijn de verschillende knelpunten verzameld en zijn de door het veld aangegeven oplossingen beschreven.

4.2 Kennisinfrastructuur

Knelpunten samengevat

- Het NME-veld (breed) ontbeert een adequate landelijke kennisinfrastructuur (totaaloverzicht op één plaats). De aanwezigheid van deze kennisinfrastructuur wordt belangrijk geacht, echter het is niet meer het belangrijkste struikelblok voor het realiseren van doorwerking.
- De infrastructuur die er is, is te weinig specifiek geordend.
- Er wordt te weinig samengewerkt; oorzaak is ook dat men de relevante partners niet kan vinden.
- Er is te weinig aandacht voor uitwisseling leerervaringen en projecten, zowel in het veld als bij de subsidiegever (beoordeling van projecten gebeurt alleen boekhoudkundig).
- NGO's hebben wel baat bij kennisinfrastructuur, maar beperkt belang. Projecten moeten lokaal succesvol zijn, dat is eerste prioriteit, voor landelijke opschaling is minder tijd/geld.
- Netwerkbijeenkomsten organiseren vanuit Rijk is gewenst, maar behoort niet tot taak stuurder.

Adviezen uit het veld

- Ontwikkelen van goede kwaliteitseisen waaraan kennis gemeten kan worden. Op basis daarvan werken aan 'collectieve' geheugen. Alleen relevante kennis opslaan, bijvoorbeeld die getoetst is aan de kwaliteitsmeter.
- In dit (brede maar kleine) veld moet slecht één datasysteem zijn, niet alleen voor NME organisaties, maar voor iedereen die aan NME doet. Teveel info is verstopt, het moet toegankelijk worden. Het onderhoud van zo'n database kost tijd en geld maar is het wel waard.
- Zet structurele netwerken op om leerervaringen te verspreiden (partners kennen en vertrouwen).
- Waarom geen structuur zoals Cultuurnetwerk Nederland? Hiervoor wordt door OCW veel geld uitgetrokken, had echter wel 'bezuinigend' effect in het veld: een fors aantal organisaties heeft de verandering niet overleefd.
- Een ander idee: provinciale netwerken betaald door de provincie. Niet in elke provincie andere kennissystemen en kijken hoe je relevante kennis voor landelijk niveau eruit kan halen en gebruiken.
- Kennisopschaling is strategisch moeilijk. Misschien koppelen aan personen en/of situaties.
- Regievoering op arrangementen, niet alleen op uitvoerings-/ inhoudelijk niveau maar ook op bestuurlijk/politiek niveau.

4.3 Aard, werkwijze, omgeving van organisaties

Knelpunten werkwijze samengevat

- Veld is divers en met veel kleine organisaties. In zo'n veld is doorwerking niet vanzelfsprekend en vereist extra inspanning.
- Er wordt door de verschillende organisaties verschillend naar NME gekeken en dit wordt ook verschillend uitgewerkt in activiteiten en producten.
- NME-organisaties zijn in het algemeen nog steeds wat naar binnen gericht al is dit aan het veranderen. Er wordt nauwelijks buiten de sector gekeken naar voorbeelden.
- In de werkwijze van organisaties ligt de nadruk op uniciteit (profilering eigen producten en organisatie) en er is sprake van het 'not invented here syndroom'.
- Steeds nieuwe projecten bedenken is een overlevingsmechanisme. Daar is geld voor, niet voor overnemen van ander projecten.
- Alleen producten met mogelijkheid voor lokale invulling maken kans op overname ('couleur locale').
- Kleine, lokale organisaties kunnen niet bijdragen aan opschaling, hebben de taak niet, ze kunnen echter wel projecten van anderen overnemen.
- Tijdgebrek en de waan van de dag maakt dat organisaties weinig tijd nemen om rond te kijken of projecten over zijn te nemen.
- Competenties voor opschaling ontbreken (vraag is wat nodig is: opschalingscompetenties of leren kijken naar wat er al is).
- Projecten die afhangen van lokale netwerken zijn niet of heel lastig op te schalen.
- Leren binnen projecten is niet aanstuurbaar, wel te faciliteren.

Knelpunten omgeving organisaties samengevat

- Gemeentelijke financiering is geënt op de lokale situatie en dit staat haaks op opschaling (zowel qua geld, als qua beleid).
- NME is geen kerntaak van gemeenten en wordt daarom op iedere plek anders ingevuld.
- Landelijk aansturen van opschaling wordt gewenst.
- Lokale organisaties zien zichzelf naast uitvoerder en makelaar ook als ontwikkelaar. Daarmee is er een overlap met rollen van landelijke spelers.
- Landelijke organisaties (ontwikkelaars) betrekken lokale organisaties en eindgebruikers te weinig in de ontwikkeling en planning van een project⁴.
- Grootste knelpunt bij opschaling: van bovenlokaal naar lokaal, maar ook horizontaal is doorwerking / overname van projecten gewenst.
- De omgeving van NME organisaties kenmerkt zich door een sterke dynamiek. Bijv: zowel beleid als wensen scholen veranderen in rap tempo. Dit verschijnsel stimuleert de innovatiedrang.
- Hoewel de sector (door overheid) gedwongen wordt vraaggericht te werken, zijn de wensen van de eindgebruiker niet sturend want de eindgebruiker betaalt niet.

⁴ Energieke Scholen is een voorbeeld van een project waarin landelijk en lokaal wel goed samenwerken op basis van kant en klare halffabricaten die door lokale spelers op maat worden gemaakt.

Adviezen uit het veld (werking en omgeving organisaties)

- Zorg voor een basisproduct dat lokaal ingevuld kan worden. Bijvoorbeeld: de tentoonstelling Cradle to Cradle bestaat uit algemene panelen (basisset) van bedrijven en een aantal open panelen voor de lokale invulling.
- Betrek de lokale uitvoerders bij de ontwikkeling van het basisproduct en bij de planning.
- Auteursrechten kunnen een belemmerende factor zijn voor opschaling. Zorg voor budget/subsidie om eventuele rechten af te kopen. Zorg aan de andere kant ook dat producten/projecten rechtenvrij zijn. Het is belangrijk om vast te leggen dat de projecten vrij te gebruiken zijn. Dat kan alleen bij 100% financiering.
- Leg de regie voor opschaling bij het programmabureau NME.
- Professionalisering is nodig; ook kleine organisaties meenemen in het arrangementsdenken.
- Opschaling van arrangementen kan lastig zijn door het lokale karakter. Je kunt echter ook het proces opschalen (leerpunten, succes- en faalfactoren). Dat kan heel basaal zijn, bv. zien dat je een welzijnsorganisatie nodig hebt. Die kun je dan lokaal zoeken.
- Zorg voor externe drivers (externe partijen die een stimulans geven aan opschaling). Dit zijn de gebruikers en de opdrachtgevers van je activiteiten/producten. Zij moeten goed weten wat er is en een vraag gaan formuleren. Er moet een issue en belang zijn.
- Lift mee op bredere issues zoals bewegen en gezondheid. Dit vraagt andere partijen als ambassadeurs. NME als middel voor andere doelen. Wel oppassen voor hypes.

4.4 De werking van subsidies

Knelpunten samengevat

- Zowel landelijk, provinciaal als lokaal is er een afname van structurele subsidies en een toename van projectfinanciering.
- (Rijks)subsidies zijn veelal gericht op innovatie; er is binnen de subsidies een grote vernieuwingsdruk voelbaar.
- Het ontbreekt aan landelijke regie (teveel vergelijkbare projecten); Rijk moet zicht hebben op bestaande NME-praktijk om meerwaarde aanvragen in te kunnen schatten.
- Begeleiding voorafgaand aan de subsidie maakt kans op opschaling het grootst (focus aanbrengen, kwaliteit).
- Subsidie vanuit bepaald rijksbeleid: het zou goed zijn om ervoor te zorgen dat resultaten van projecten naar rijk teruggekoppeld worden.
- In het veld is behoefte aan langer lopende subsidies en vervolgsubsidies, in de politiek is behoefte aan kortlopende projecten.
- Binnen LvDO en NME-arrangementen steeds minder opschaling mogelijk vanwege specifieke context/netwerk.
- Rollen stuurder: netwerker, geldschieter, coach, kennismakelaar.
- Een programma (zoals binnen RDN) biedt oplossing voor opschaling. In een programma kan het project zitten en de opschaling daarvan.

Adviezen uit het veld

De adviezen voor optimale doorwerking van subsidies zijn:

- Schaf eenjarige projectsubsidies af (als je doorwerking wilt).
- Verplichting tot samenwerking van aanbieder of ontwikkelende partijen kan functioneel zijn (doe meer met opdrachtverstrekking).
- Bekijk subsidies op effectgerichtheid. Belangrijke subsidievoorwaarde: inventariseer wat er allemaal al is. Meet vervolgens ook het effect.
- Commitment tussen verschillende overheidslagen in subsidie, tussen rijk, provinciaal en lokaal die ieder eigen deel betalen, van ontwikkeling tot uitvoering en inbedding. Gezamenlijk beleid inclusief rolverdeling en financiering, daarmee kun je projecten ook echt langdurig steunen. Potjes dus niet los zien, maar aan elkaar verbinden (als één overheid denken).
- Er is een cultuuromslag nodig bij subsidiegever en veld. Verstrek subsidies aan coalities en maak ze resultaatgericht. Nu is innovatie vaak heel bepalend bij subsidies.

4.5 De aanwezige speelruimte voor projecten

Knelpunten samengevat

- Er is geen regie op projecten die naar de eindgebruiker (scholen, verenigingen e.d.) gaan. Dat is lastig voor met name scholen; zij worden overspoeld; dit is ook niet prettig voor aanbieders, omdat zij concurreren met vele andere projecten, terwijl samenwerking meer kan opleveren.
- Organisaties willen zich profileren (is ook gunstig voor verkrijgen van subsidie) en zijn van daaruit protectionistisch.
- Er is voor eindgebruikers en voor intermediaire organisaties veel keuze. Het lijkt goed om keuzemogelijkheid te laten bestaan, want dat betekent ook maatwerk en vraaggerichtheid. Eindgebruikers hebben echter begeleiding nodig bij het maken van een keuze (zien door de bomen het bos niet meer).

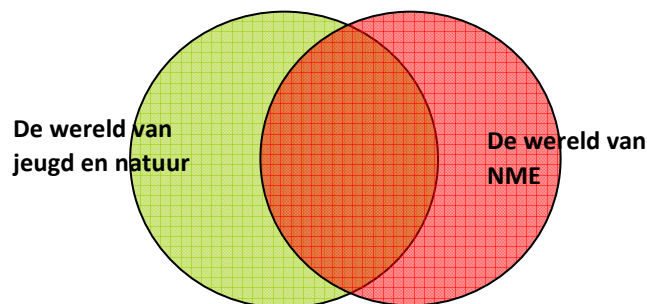
Aanbevelingen

- Projecten moeten de ruimte krijgen om zich te bewijzen, zonder last van concurrentie van andere projecten: financier alleen kansrijke projecten en stimuleer krachtige coalities.
- Voor kansrijke projecten kunnen de volgende criteria toegepast worden:
 - Bewezen effectief
 - Sterke methodiek of concept dat bij eindgebruiker aanspreekt
 - Meer partijen betrokken die achterban / jeugd benaderen
 - Mogelijkheid tot koppelen van initiatieven en sturen op samenwerking
 - Mogelijkheid tot koppelen van landelijke projecten aan lokale partijen in de uitvoering

5 Conclusies en aanbevelingen

Dit onderzoek richtte zich op de vraag hoe het ministerie van LNV de doorwerking van pilots en experimenten op terrein van jeugd en natuur kan stimuleren. Hiertoe worden in dit hoofdstuk conclusies en aanbevelingen gedaan.

Het ministerie van LNV gaf bij de start van dit onderzoek aan dat vooral de vanuit LNV gefinancierde projecten meegenomen moesten worden. Dat heeft erin geresulteerd dat voor dit onderzoek met name projecten en geïnterviewden geselecteerd zijn binnen de landelijk/regionaal opererende organisaties die zich richten op jeugd en natuur.

In de wereld⁵ van organisaties betrokken bij jeugd & natuur speelt het NME-veld een belangrijke rol, maar het is slechts een deel van het veld dat actief bezig is met projecten op terrein van jeugd en natuur. Een deel van het NME veld is ook met andere zaken bezig en ook buiten het NME-veld zijn interessante spelers te vinden als het gaat om jeugd & natuur. De conclusies uit dit onderzoek gelden dus voor het 'groene deel' van het NME-veld en niet vanzelfsprekend voor het totale NME-veld, maar zeker ook voor groene organisaties daarbuiten.

5.1 Conclusies

In paragraaf 5.1 wordt een aantal conclusies uit het onderzoek getrokken. In paragraaf 5.2 wordt op basis van deze conclusies een aantal aanbevelingen aan het ministerie gedaan. Er is hierbij uiteraard ingezoomd op de rol van LNV (en de rijksoverheid in het algemeen), die de vraagsteller achter dit onderzoek is.

1 Ten aanzien van doorwerking is slechts beperkt sturing vanuit de rijksoverheid mogelijk.

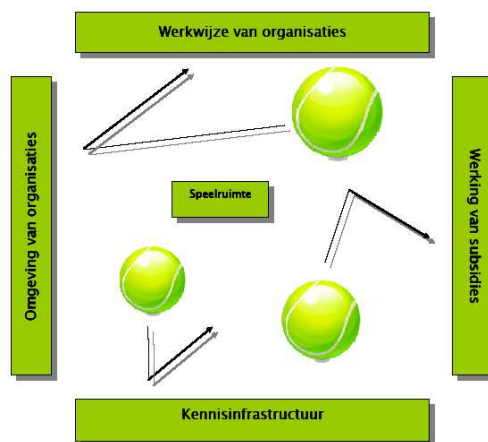
Rijkssubsidies zijn gericht op: het stimuleren van innovatie, het gebruik/toepassen van nieuwe kennis en het stimuleren van doorwerking. Hele verschillende doelen, waar op heel verschillende manieren in de praktijk aan gewerkt wordt. Het is de vraag of het stimuleren van doorwerking via rijkssubsidies eigenlijk wel een

⁵ Wereld = organisaties, projecten, kennis en kunde

realistische doelstelling is.

Uit dit onderzoek kunnen we concluderen: doorwerking is een lastig fenomeen, waarop beperkt gestuurd kan worden vanuit het rijk, omdat:

- optimale doorwerking de resultante is van diverse factoren, zoals professionaliteit en effectiviteit van de organisaties van wie doorwerking wordt verlangd (werkwijze van de organisaties), de omgeving van deze organisaties (en hun financiële aansturing) en de aanwezigheid van een adequate kennisinfrastructuur.
- de rijksoverheid slechts beperkt invloed kan uitoefenen op deze factoren en dus op het spelersveld. Deze invloed zit met name op de assen: werking/inrichting van subsidies en kennisinfrastructuur. Daarnaast heeft de rijksoverheid door het aantal projecten dat zij financiert, invloed op de speelruimte van de afzonderlijke projecten.

- doorwerking alleen het resultaat kan zijn van een gezamenlijke inspanning van zowel het rijk, als landelijke en lokale organisaties voor jeugd & natuur, waarbij iedere partij vorm geeft aan zijn specifieke verantwoordelijkheid rond doorwerking.
- De sector jeugd & natuur en de NME-sector is het gezamenlijke veld waarin deze doorwerking gewenst wordt. Dit veld is echter zo divers (in aard, omvang, aansturing, kwaliteit), dat doorwerking niet vanzelfsprekend is. Partijen zoeken naar hun rol daarbinnen. LNV heeft hier maar heel beperkt vat op.

Ieder een eigen verantwoordelijkheid

Vanuit de vraagstelling van dit onderzoek lijkt doorwerking in de eerste plaats een belang van de (rijks)overheid. Uitvoeringsorganisaties (van landelijke tot lokale centra) hebben echter wel degelijk ook een belang. Immers: het overnemen van producten is kosteneffectiever en kan bijdragen aan verbetering van de kwaliteit. Opmerkelijk is dat de diverse uitvoeringsorganisaties dit slechts in beperkte mate herkennen.

Hoewel er een trend naar meer samenwerking en meer uitwisseling is waar te nemen, valt het op dat een aantal (NME-)organisaties zich bij de financiering van doorwerking nog sterk afhankelijk opstelt van de rijksoverheid. LNV mag deze organisaties meer op hun eigen belang en rol in doorwerking wijzen.

2 *Traditionele subsidieprogramma's (als RDN en SMOM) zijn onvoldoende ingericht op doorwerking.*

Uit het onderzoek komt een tweetal paradoxen naar voren, dat met name te maken heeft met het inrichten van subsidieprogramma's.

De huidige subsidieprogramma's en regelingen zijn binnen de ministeries versnipperd en daarmee creëren ze versnippering in het veld. Ook richten de rijkssubsidies zich niet op lokale organisaties, terwijl deze een cruciale rol bij doorwerking hebben. Beide zaken hebben een negatief effect op doorwerking en zien we als de *eerste paradox* van de subsidieprogramma's. Een toelichting:

Er zijn binnen het ministerie van LNV verschillende grotere en kleinere subsidiestromen, echter de departementen weten dat niet van elkaar. De inrichting van subsidies is ad-hoc en daarmee uiteraard ook de sturing op het veld. Naast deze verticale verdeeldheid, creëren de subsidies ook een horizontale verdeeldheid in het veld. Zo kunnen landelijke en regionale NGO's gebruik maken van RDN, SMOM en andere subsidies, maar is er een plafond voor lokale (NME) organisaties. Dit frustreert de organisaties en het frustreert het proces van doorwerking. Of vanuit het perspectief van het ministerie gezien: ministeries (als LNV) sturen op dit moment via hun subsidiekanalen alleen op landelijke en regionaal opererende organisaties, terwijl het uiteindelijk gaat om de overname van goede projecten op lokaal niveau. De lokale partijen (gemeentelijke NME centra) kennen een hele andere aansturing.

Een *tweede paradox* ten aanzien van doorwerking is de indruk dat de rijksoverheid gelijktijdig zowel een sturende, als een faciliterende rol kiest. De sturende rol gaat gepaard met een gesloten houding (in de zin van afgesproken doelstellingen en resultaten) en gesloten procedures (RDN, SMOM). Anderzijds is er de open houding en het stimuleren van partnerschappen, arrangementen, leertrajecten en kennisdeling vanuit een faciliterende rol (bijv. het nieuwe NME programma). Voor doorwerking lijkt de laatste houding zeer kansrijk. Immers: bij een open houding is er meer ruimte voor leerprocessen binnen een project en voor ontwikkelingen tussen en met partners, met daarbij een vergrote kans op breed gedragen en verankerde eindresultaten.

Daarnaast staan de gehanteerde criteria voor projecten (zoals innovatie en maatwerk) het realiseren van doorwerking in de weg. Het aanscherpen van de subsidieregelingen (meer en andere voorwaarden) lijkt niet de goede weg. Voor doorwerking zijn veranderingen in de subsidieprogramma's wenselijk. Met het 'dichtregelen' aan de voorkant wordt de ruimte voor leerprocessen weggenomen.

3 *Het ontbreekt aan een effectieve kennisinfrastructuur (binnen ministeries en in het veld).*

Binnen ministeries

Er is binnen het ministerie van LNV een relatief grote afstand tussen het beleid en de uitvoering van de daarop gebaseerde subsidieregelingen. Zo is bijvoorbeeld de uitvoering van de RDN ondergebracht bij Dienst Regelingen. Daardoor is er vanuit

de beleidsvelden weinig zicht op wat er geleerd wordt binnen de gefinancierde project. Dit heeft een negatief effect op doorwerking, maar is ook ineffectief in termen van geldstromen. Door de afstand te verkleinen kan niet alleen een betere doorwerking worden gerealiseerd, ook kunnen subsidiegelden effectiever worden ingezet.

In het veld

De basis voor doorwerking in het veld is kennis van succesvolle bestaande en nieuwe projecten ten aanzien van jeugd en natuur. Een goed overzicht van kennis, projecten en activiteiten uit verschillende netwerken (NME-veld , kern en schil), terreinbeherende organisaties, Groen en de Stad e.d.) is hierbij onontbeerlijk. Dit totaaloverzicht ontbreekt op dit moment. Het programma 'kennistransfer' dat op dit moment loopt, werkt o.a. aan verbetering van de kennisinfrastructuur.

Daar waar wel kennisdeling plaatsvindt, gebeurt dat in beperkte kring. Zo richt de basisvoorziening van het NME veld (website, vakblad en landelijke bijeenkomsten) zich sterk op de (lokale) NME organisaties in de kern van het NME veld en worden veel organisaties in de schil (terreinbeheerders, natuurorganisaties, wijk- en buurtorganisaties) niet bereikt.

Naast de aanwezigheid van een goede infrastructuur rond kennis en ervaring, is een actieve zoekhouding van professionals, werkzaam op terrein van jeugd en natuur, noodzakelijk. De professionals geven aan vooral behoefte te hebben aan:

- het uitwisselen van kennis en ervaring vanuit projecten (bijvoorbeeld rond specifieke thema's)
- ondersteuning bij de implementatie van projecten (overnemen).

Al met al kunnen we concluderen dat de parels er zijn, maar het ontbreekt nog aan een verbindend snoer.

5.2 Aanbevelingen

Voor veranderprocessen is noodzakelijk dat er een 'sense of urgency' en een 'sense of importance' is. Met andere woorden: de noodzaak van verandering moet urgent en belangrijk gevonden worden. Beide voorwaarden lijken aanwezig, immers:

- Er is maatschappelijk al enige tijd veel aandacht voor het thema jeugd en natuur, ook vanuit gezondheid en pedagogiek. Ook is er mede door de nieuwe rijksnota⁶ veel energie en beweging in het NME veld. Het aanwezige 'momentum' kan gebruikt worden om een verandering in te zetten, die een bijdrage levert aan doorwerking.
- Er is vanuit LNV de wens geuit om de RDN meer interbestuurlijk en interdepartementaal in de richten; een goed moment dus om ook naar de werking en resultaten van de RDN zelf te kijken.

1 Wij bevelen LNV dringend aan om het huidige momentum te benutten en de discussie over de inrichting en effectiviteit van subsidies op rijksniveau opnieuw aan te gaan.

⁶ De NME nota: Kiezen, leren, meedoen, 2008.

2 Draagvlak voor doorwerking is er; realisatie kan sterk verbeterd worden als het rijk meer verantwoordelijkheid neemt en de rollen van betrokken partijen expliciteert.

De overheid kan beperkt sturen op doorwerking, zo luidt de eerste conclusie van dit rapport. Juist deze beperking maakt dat het belangrijk is om de mogelijke rollen in de gewenste doorwerking zeer scherp te formuleren, zodat de overheid, daar waar sturing mogelijk is, deze ook oppakt.

Doorwerking kan alleen gerealiseerd worden in samenwerking en afstemming met alle betrokken partijen. Hiervoor zijn de volgende twee zaken nodig:

1. Erkenning van de aanwezigheid van relevante organisaties buiten het NME-veld die zich bezig houden met jeugd & natuur en het opzoeken van de samenwerking daarmee.
2. Nadere afbakening van rollen en taken in het NME-veld. Wij stellen voor dat landelijke organisaties met name de ontwikkeling van producten op zich nemen en lokale organisaties zich meer richten op de uitvoering. Echter, lokale organisaties worden door lokale overheid aangestuurd en zij denken hier dus mogelijk heel anders over.

Hierbij een voorzet voor de verschillende rollen in relatie tot doorwerking:

Rijksoverheid:

- Voor het realiseren van doorwerking stellen wij voor dat de rijksoverheid de rol vervult van facilitator en stimulator van het tot stand komen van een kennisinfrastructuur (hardware), kennismanagement (moderator) en actieve kennisuitwisseling (software). Deze invulling wijkt behoorlijk af van hetgeen nu tot de mogelijkheden behoort.
- De rijksoverheid kan het overdragen en overnemen van projecten faciliteren door:
 - kennisuitwisseling in bijeenkomsten te (laten) faciliteren (te denken valt aan CoP's, kennisconferenties, themabijeenkomsten rond beleidsthema's, provinciale bijeenkomsten).
 - Het (laten) initiëren van eenvoudige vormen van kennisuitwisseling (twitter, hyves, linked in).
 - Procesbegeleiders aan te stellen die landelijke en lokale organisaties begeleiden in de procesaspecten van doorwerking.
 - Expliciet aan de orde stellen van de verdeling van taken in het veld als het gaat om: ontwikkelen van producten, makelen tussen partijen en uitvoeren van activiteiten.NB: zij hoeft dit niet zelf uit te voeren, maar kan die uitvoering delegeren naar bijv. het Programmabureau NME, of een andere landelijke NME-organisatie die is ingericht op de uitvoering en aansturing van NME-beleid.
- De rijksoverheid kan subsidies meer in lijn brengen met de wens tot doorwerking: criteria ten aanzien van innovatie en ontwikkeling van producten vervangen door, of aanvullen met criteria ten aanzien van het faciliteren van kennisuitwisseling, opschaling en procesondersteuning.

Landelijke partijen:

Door het in samenspraak realiseren van een goed systeem van kennisinfrastructuur en het beter verdelen van de taken, kunnen landelijke (NME) organisaties bijdragen aan meer doorwerking. De bijbehorende taakverdeling heeft te maken met overdragen en/of overnemen van projecten en zou er als volgt uit kunnen zien:

- De organisaties die een rol hebben in het ontwikkelen van producten op het terrein van jeugd en natuur, betrekken het lokale uitvoeringsveld bij productontwikkeling via een vraaggerichte werkwijze. Voorbeeld: buiten het domein van jeugd en natuur is er het project 'Energieke Scholen'; een goed voorbeeld van het verdelen van taken en het zoeken naar een thema dat voor zowel rijk als lokale bestuurders relevant is.
- Tweedelijns organisaties (organisaties als het IVN, NMO e.a. die tot taak hebben lokale uitvoeringsorganisaties te ondersteunen) nemen hun rol ten aanzien van de ondersteuning van uitvoerders verantwoordelijk op en zetten in op een adequate kennisinfrastructuur en facilitering van (netwerken) van lokale uitvoerders.

Van landelijke organisaties mag bovendien worden verwacht dat zij succesvolle projecten actief overdragen (intern en extern). Dit wordt echter om verschillende redenen belemmerd (profilering, concurrentie, geen financiering voor te krijgen). Hier kan door het rijk sterker op gestuurd worden (via de subsidievoorwaarden).

Lokale organisaties (NGO's, particuliere en gemeentelijke NME-instellingen):

Van lokale organisaties kan niet worden verwacht dat ze veel energie steken in het overdragen van projecten. Dat is immers niet hun taak. Lokale organisaties kunnen bijdragen aan doorwerking door een effectieve werkwijze te laten zien, door bij elkaar te kijken, van elkaar over te nemen en niet het wiel opnieuw uit te vinden. Daarnaast dienen zij hun ondersteuningsvragen ten aanzien van effectiviteit en professionaliteit goed te articuleren bij organisaties in de 2^e lijn.

Het is mede aan LNV om deze rollen verder te expliciteren (bijv. op het moment van subsidieverstrekking).

3 *Intelligenter inzet op kennisinfrastructuur wenselijk.*

In deze kennisintensieve tijd, is de aanwezigheid van een goede, maar vooral ook intelligente kennisinfrastructuur van groot belang. Met intelligent bedoelen we dat naast kennis over projecten, ook inzichten in methodieken, leerervaringen en andere vormen van kennis wordt ontsloten. Een digitale folder waarin allerlei projecten rond een specifiek thema zijn opgesomd, zal geen doorwerking realiseren. Inzichten in methodieken voor het effectief opzetten van nieuwe projecten kunnen hier wel aan bijdragen.

Kennis kent verschillende aspecten: inzichten, ontwerpen, routines en bekwaamheden⁷. Inzichten en ontwerpen zijn relevant bij innovaties, routines en bekwaamheden zijn belangrijke aspecten van kennis als het gaat om doorwerking. Bij het inrichten van een kennisinfrastructuur is het maken van onderscheid in

⁷ Zie: De kenniskubus (2006)

typen kennis dus van groot belang. Routines en bekwaamheden dienen teruggevonden te kunnen worden in de kennisinfrastructuur, of aangeleerd via professionaliseringstrajecten.

Voor doorwerking, is het van belang dat er ook binnen de ministeries aandacht wordt besteed aan kennisuitwisseling. Dat kan bijvoorbeeld door de organisatie van een projectencarrousel. Maar ook de resultaten van door LNV geëntameerde onderzoeken (zoals dit rapport), zouden intern meer over het voetlicht gebracht moeten worden.

4 'Subsidies 2.0': naar een gezamenlijk subsidiebureau.

Het subsidie- instrumentarium van de rijksoverheid sluit, in de huidige vorm, niet aan op de wens om doorwerking te creëren. Daarnaast frustrert het huidige instrumentarium de doorwerking in 't veld (in de sector jeugd&natuur en sector NME). In navolging van 'ambtenaar 2.0' zouden ook subsidies meer expliciet verbinding kunnen maken tussen beleid en maatschappij.

Dichtbij huis organiseren

Er is binnen het rijk discussie over het samenvoegen van subsidiestromen. Deze discussie kan benut worden voor het maken van een kwaliteitsslag. Met het samengaan kunnen de horizontale schotten tussen de beleidsterreinen weggenomen worden. Daarmee ontstaat meer grip en integratie van beleidsthema's. Deze verandering zou gepaard moeten gaan met meer richting, sturing en begeleiding geven aan de uitvoering. Door de sturing dichter naar het ministerie te halen, kunnen regels versoepelen en meer gericht worden op kennisuitwisseling, leren en processturing.

In gezamenlijkheid oppakken

In lijn met de werkwijze van het Programmabureau NME, kan een 'subsidiebureau' in het leven worden geroepen. Voor een effectieve werkwijze, waarbij ook doorwerking gerealiseerd wordt, zou zo'n subsidiebureau de volgende kenmerken moeten hebben:

- Het subsidiebureau werkt met een programma waarin verschillende inhoudelijke pijlers worden benoemd. De pijlers zijn voor de verschillende departementen en de verschillende ministeries herkenbaar en refereren aan voor hen belangrijke beleidsdoelstellingen.
- Er vindt bij het toekennen van subsidies niet alleen selectie plaats bij het indienen van voorstellen, maar het subsidiebureau voelt zich ook verantwoordelijk voor de 'outcome' (effecten) van de gefinancierde projecten en programma's en voor het doorvertalen van resultaten naar nieuwe activiteiten. Dit betekent bijv. dat coaching bij de uitvoering tot de mogelijkheden kan behoren, of het ondersteunen van de uitvoering d.m.v. het aanbieden van CoP's, een training etc.
- Het subsidiebureau heeft een grotere en andere reikwijdte dan de ministeries, omdat zij de mogelijkheid heeft om naast regionale spelers, ook lokale spelers te bereiken en te stimuleren. Dat is belangrijk omdat deze lokale partijen een belangrijke rol spelen bij doorwerking.
- Een deel van het budget van het subsidiebureau wordt gereserveerd voor de voor doorwerking noodzakelijke kennisinfrastructuur. Organisaties die

bijdragen aan het realiseren van een (landelijke) kennisinfrastructuur, die de doorwerking verder helpt, zouden een meer structurele financiering kunnen krijgen. Het subsidiebureau zelf is tegelijkertijd verplicht om de verzamelde kennis toegankelijk te maken en te houden voor potentiële gebruikers.

- Het nieuwe rijkssubsidiebureau wordt gekoppeld aan het vanuit de nota NME beoogde expertisecentrum NME.
- Een laatste suggestie die we doen: neem een zogenaamde duurzaamheidsclausule op⁸. Indieners kunnen op basis van deze clausule bij voorbaat uitgedaagd worden vitale coalities aan te gaan, waarbij continuïteit en doorwerking vooraf is ingebouwd.

⁸ Conform adviezen uit de projectencarrousel - Ministerie van VROM

Bijlage 1 Gebruikte bronnen vooronderzoek

Overzicht gebruikte literatuur

- Bok, Rene & Dijkstra, Jose (2003) *De boom der kennis draagt vele vruchten!* Advies. Expertisecentrum LNV, Ede.
- Van Deursen et al. (2003) *Staalkaart NME*. Expertisecentrum LNV, Ede.
- Dijkstra, Jose et al. (2005) *Kennisaudit Natuur en Milieueducatie*. Expertisecentrum LNV, Ede.
- Hagedoorn et al. (1999) *Natuur- en Milieueducatie 1996-1999. Alle projecten in vogelvlucht*. NCDO, Amsterdam.
- Pieter Hilhorst en Michiel Zonneveld (2008) *Goed idee, doe het na*. Artikel in de Volkskrant van 18 oktober 2008.
- Hovinga, D. (2003) *Er hing een spiegel boven het water. Handreikingen voor NME-beleid*. Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Hulshof, M et al. (1998) *Het NME-werkveld naar 2004. Vernieuwing binnen of buiten de gouden koorden?* Informatie- en Kenniscentrum Natuurbeheer, Wageningen.
- Ministerie van LNV, VROM en OCW (2008) *Kiezen, leren en meedoen. Naar een effectieve inzet van natuur- en milieueducatie in Nederland, 2008-2011*. Ministerie van LNV, Den Haag.
- Ministerie van WWI (2009) *Aanpak van de projectencarroussel; Actieonderzoek in 2009*. Ministerie van WWI, Den Haag / Amsterdam.
- Sollart K.M. (2004). *Effectiviteit van het Natuur- en Milieu-Educatiebeleid*. Natuurplanbureau, Wageningen.
- Sollart K.M. (2008) *Groene Kaart voor NME. Een handreiking voor het inzetten op succesvolle natuur- en milieueducatie*. Alterra, Wageningen.
- Stuurgroep Leren voor Duurzaamheid (2003) *Leren voor Duurzame Ontwikkeling, van marge naar mainstream*. Stuurgroep Leren voor Duurzaamheid, Amsterdam.
- Treep, Loek (2004?) *Praktische kansen bij de doorwerking van het natuurbeleid in het onderwijs*. Onderdeel van het project Onderwijs en Natuur.
- Waal, M.E. van der, Wals, A.J. (2009) *Quickscan kennisinfrastructuur NME; Inzichten in inrichting, werkwijzen, kansen en belemmeringen*. Wageningen UR, Wageningen.
- Waal, M.E. van der, Wals, A.J. (2009) *Weven met groen. Schetsboek van groene thema's in formeel en buitenschools onderwijs*. Wageningen UR, Wageningen.
- Waal, M.E. van der, Wals, A.J. (2009) *Bouwen aan succes. Drie groene toparrangementen in formeel en buitenschools onderwijs*. Wageningen UR, Wageningen.

Aanvullend gebruikt voor het vooronderzoek

- Schriftelijk en telefonisch interview Marlon van der Waal met Paul Stryckers (CVN) in het kader van het project Kennistransfer NME, 10 november 2008.
- Schriftelijk en telefonisch interview Marlon van der Waal met mevrouw K. Van Poeck van Departement Leefmilieu, Natuur en Energie in kader van het project Kennistransfer NME, 30 oktober 2008.
- Live interview Marlon van der Waal met Alexandra Noorman-de Clercq, beleidsmedewerker Ministerie OCW, project Cultuur en School, in kader van het project Kennistransfer NME, 10 maart 2008.
- Live interview Marlon van der Waal met dhr. Piet Hagenaars, directeur Cultuurnetwerk Nederland, in kader van het project Kennistransfer NME, 4 november 2008.

Aanvullend gebruik voor aanbevelingen

- Geerligts, Jos W.G. *De kenniskubus – Stoas 2006*

Bijlage 2

Beschrijving van diverse regelingen

Er zijn vier (subsidie)regelingen waar het NME-werkveld veel gebruik van maakt: de Regeling Draagvlak Natuur (RDN) van het ministerie van LNV, de Subsidieregeling Maatschappelijke Organisaties en Milieu (SMOM) van het ministerie van VROM, het interdepartementale programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling en het recente programma NME. Daarnaast wordt veel gebruik gemaakt van fondsen, zoals het VSB Fonds, KNHM, PBCF en stichting DOEN.

Toelichting RDN

Bij de RDN is het mogelijk om projecten en programma's in te dienen. Projecten zijn kortlopend en over het algemeen gericht op het ontwikkelen van nieuwe producten, bijvoorbeeld modelprogramma's, voorlichtingsmateriaal, of een visie. Programma's zijn meerjarig, gericht op kennisuitwisseling en opschaling van pilots.

Een van de onderdelen in een subsidieaanvraag is gericht op de verspreiding van het project of programma. Hoe streng de beschreven aanpak hiervan wordt beoordeeld, is onbekend. Ook is onbekend in hoeverre hier in de praktijk bij de uitvoering op gelet getoetst wordt en ook lijkt de controle hierop niet streng te zijn.

Kennisdeling: LNV brengt jaarlijks een folder uit met een overzicht van alle toegekende projecten en programma's.

Toelichting SMOM

Bij de SMOM kunnen projecten en programma's worden ingediend. SMOM-aanvragen hebben als doel het maatschappelijk initiatief op het gebied van milieu en/of duurzame ontwikkeling te ondersteunen en het maatschappelijk debat over deze onderwerpen te voeden. Programma's onderscheiden zich van projecten door een meerjarige aanpak (maximaal 3 jaar). Er zijn diverse beoordelingscriteria, maar die zijn weinig gericht op doorwerking. Criteria die het dichtst in de buurt komen zijn: 'de mate waarin het project een nationale voorbeeldwerking kan hebben' en 'de mate waarin het project aansluit bij de activiteiten van andere organisaties die zich op de betreffende doelgroep richten'. In hoeverre dit meespeelt in de beoordeling van zowel de aanvraag als de rapportages is onbekend.

Op de website is een overzicht te vinden van de gesubsidieerde projecten en programma's in 2004 t/m 2008.

Leren voor Duurzame Ontwikkeling

Het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling (DO deel 1 en 2 2004 – 2007 en 2008 - 2011) is de opvolger van Leren voor Duurzaamheid (LVD, 2000 -2003). Het motto van het programma is 'Van marge naar mainstream'. Het programma stelt zich ten doel om bij maatschappelijke actoren effectieve leerprocessen op gang te brengen, die gericht zijn op een meer duurzame afweging, om zo doende een bijdrage te leveren aan een duurzame kwaliteit van de leefomgeving voor alle burgers en een leefbaar land voor toekomstige generaties. Het programma richt zich op mensen én op organisaties. Om de leerprocessen zo effectief mogelijk te laten zijn, geldt voor de activiteiten:

- dat ze aansluiten bij mainstream – besluitvormingsprocessen;
- dat in een gesloten leercyclus 'al lerende wordt gedaan' en 'al doende wordt geleerd'.

Het programma onderscheidt drie niveaus in het leren:

- 1 lerende individuen
- 2 lerende organisaties
- 3 lerende samenleving

Deze niveaus vormen de pijlers en daarmee het kader voor activiteiten. Daarnaast bestaat

een centraal kennismanagementsysteem.

Een van de criteria bij de uitvoering van activiteiten gaat over kennismanagement. Iedere activiteit binnen het programma dient aandacht te besteden aan communicatie, evaluatie en kennismanagement. Het gaat om een maximale spin off: de leerresultaten worden verplicht vastgelegd en verspreid naar plaatsen waar er behoefte aan is.

Het centraal kennismanagementsysteem van LvDO richt zich op:

- Het versterken van de kennisinfrastructuur om ervoor te zorgen dat kennis van en ervaring met leerprocessen voor DO wordt ontwikkeld en stroomt.
- Het verankeren van de (kennis)resultaten van de LvDO activiteiten door leerervaringen uit de pijleractiviteiten op te tekenen en gericht te verspreiden.

Het centraal kennismanagementsysteem maakt gebruik van twee sporen:

- Spoor 1: Kennisoverdracht door middel van brochures, folders en internet, leertheaters, internationale kennisuitwisseling enz. Spoor 1 is gericht op het aanbieden van kennis en best-practices.
- Spoor 2: Professionals proces mee laten maken: "al doende leren, al lerende doen" d.m.v. intervisie, leerkringen, deels ook leertheaters.

Als middelen zijn bij kennismanagement o.a. ingezet: een website, waarop in het programma ontwikkelde kennis en producten worden vastgelegd en aangeboden (o.a. via elektronische nieuwsbrieven), een productportfolio met een overzicht van materiaal (fysiek en methodisch) dat bruikbaar is voor alle doelgroepen van LvDO, bijeenkomsten zoals leerkringen, themabijeenkomsten en intervisiebijeenkomsten.

[Omdat de provinciale regisseurs aangaven meer behoefte te hebben aan inzicht in projecten die 'opschaalbaar' zijn naar andere provincies,] SenterNovem beheert de LvDO-projectenbank via haar website.

NME-arrangementen

In 2009 heeft het Programmabureau NME het arrangementenmodel in het leven geroepen, waarbij aanbieder, eindgebruiker, ondersteuner (vanuit beleid) en vernieuwer samenwerken aan een project. Doel van de arrangementen is om meer aandacht te geven aan implementatie en continuïteit door alle betrokken partijen vanaf het begin te laten participeren. Het criterium 'medefinanciering' is hiervan een uiting. Arrangementen zijn, als gevolg van de lokale gebondenheid, niet zondermeer kopieerbaar naar andere locaties. Hier ligt een spanningsveld voor de opschaling van succesvolle arrangementen. De bedoeling is vooral dat de aanpak van de samenwerking opschaalbaar is en niet zozeer de resultaten.

Uit analyse van een aantal arrangementen (van der Waal & Wals, 2009) is gebleken dat een samenwerking van ongelijksoortige partners ?? de kans op het voortbestaan van het arrangement vergroot. Daarnaast spelen andere factoren een belangrijke rol bij de mate van succes, zoals: een unieke persoon of organisatie die de belanghebbenden verbindt, de ondersteuning van verschillende overheden op cruciale momenten, het belang van netwerk, persoonlijk contact, doorzettingsvermogen en flexibiliteit. Sommige van deze factoren zijn vrij gemakkelijk te organiseren en bij succesvolle arrangementen ligt landelijke opschaling voor de hand.

Andere factoren kunnen niet standaard worden 'gemaakt'. Hiervoor kunnen wel condities worden geschapen in de sfeer van individuele competentieontwikkeling, kennisuitwisseling en samenwerking tussen organisaties (van der Waal & Wals, 2009).

Bijlage 3

Inventarisatie projecten

Hieronder is een overzicht gegeven van diverse projecten. De volgende bronnen zijn hiervoor geraadpleegd: de RDN (2008), inventarisatie IVN (Programmabureau NME) en kwaliteitsmeter, raadpleging aantal betrokkenen (Roel van Raaij, Petra Jansen, Michael Steeghs, Bowine Wijffels), toparrangementen van Marlon Ellen de Waal (WUR). De projecten zijn op meerdere plaatsen in Nederland terug te vinden. Niet duidelijk is wat de achterliggende inspanning (geld, menskracht) is. Deze selectie is gebruikt voor:

- Nadere analyse van (randvoorwaarden voor en kenmerken van) doorwerking vanuit de praktijk.
- Als input voor discussie op de diverse bijeenkomsten binnen dit onderzoek.

Projecten rond het thema Groen

Cool Nature

Ontwikkeling van groene speelplekken in en rond de stad. Project loopt momenteel in de provincie Gelderland waar een aantal cool nature plekken wordt gerealiseerd. Provincies Gld en Bureau Niche.

Woeste Land

Buitenschoolse vakantiekampen voor en door jongeren, georganiseerd door het IVN. De activiteiten zijn lowbudget en midden in de natuur. Er wordt geslapen in een basisaccommodatie. Doelgroep: jongeren tussen de 12 en 30 jaar.

www.woesteland.nl

Ecokids

Educatief, buitenschools programma voor kinderen tussen 8-12 jaar (kan ook in het kader van BSO). Kinderen voeren projecten in hun eigen omgeving uit en leren al doende over natuur, milieu en duurzaamheid. De projecten worden uitgevoerd in clubverband, de kinderen voeren de activiteiten uit onder begeleiding van een groepsbegeleider en een vaste groep vrijwilligers. Inhoud programma: tuin (Ecotuin, Schooltuin of Mediterrane tuin), Leefbaarheid/Duurzaamheid (bij eigen leefomgeving). Uitwisseling met andere landen vormt onderdeel van ecokids.

Speuren naar sporen

Website voor de jeugd met opdrachten voor binnen en buiten. Activiteit van Staatsbosbeheer. www.speurenaarsporen.nl

Het Bewaarde Land

Het bewaarde land is een driedaags programma voor basisscholen vol natuurbeleving, creativiteit en spel op vier locaties in Nederland: [Meijendel](#), [Gooien Eemland](#), [Drunense Duinen](#) en de [Kampina](#). Er wordt door De Kleine Aarde onderzoek gedaan naar mogelijkheden voor opschaling.

Wildzoekers

Wildzoekers is een relatief nieuwe natuurclub voor de jeugd. Wildzoekers zijn leden van een aantal kleinere en grotere natuurclubs. Er worden activiteiten, dagen en zomerkampen georganiseerd. www.wildzoekers.nl.

Wildzoekers is net als het project 'Jong Groen' een voorbeeld van een

samenwerking van aanbiedende partijen. In die zin is het een project gericht op verandering van infrastructuur gericht op een groter bereik.

Veldwerkweek

Veld- of natuurwerkweken is een concept dat al jaren in de NME sector bestaat. Weken worden op verschillende plaatsen aangeboden door Veldwerk Nederland (voor BO, VO en beroepsonderwijs), maar bepaalde steden hebben ook hun buitenhuizen (Den Haag in Wilhelminaoord, Rotterdam in Baarn en Leersum). Ook aangeboden in vormen als vakantiecampen www.natuurkampen.nl en www.veldwerknederland.nl

What's your Nature?

What's your Nature is een project dat jongeren bekend wil maken met de schoonheid van natuur. Motto is: 'natuur kun je dus ook op een simpele manier beleven'. Er worden op festivals workshops georganiseerd en fotowedstrijden gehouden. Het project is van de nationale jeugdraad en gelinkt aan voetafdruk.nl.

Naturally Cool

Naturally cool is een project voor jongeren van het vmbo, havo en vwo tussen 14 en 18 jaar. In dit project ontdek je dat natuur overal om je heen is en als inspiratie kan dienen voor de manier waarop jij je ideale hang-, ontmoetings- of sportplek inricht. Project van Stichting wAarde. www.naturallycool.nl

Groene speelplekken (Maastricht)

In opmars is de populariteit van groene speelplekken en meer specifiek: groene schoolpleinen. Diverse organisaties, zoals ook het CNME Maastricht en Mergelland steunen scholen in het realiseren van groene schoolpleinen waar gespeeld en geleerd kan worden. Netwerk springzaad is vaak bij de realisatie van de plekken betrokken.

'Ruige' natuurspeelplekken

Naast stadse groen speelplekken, is er ook een toename van plekken in de natuur waar groene activiteiten voor de jeugd plaatsvinden, denk aan 'ruige plaatbos' en 'nieuw Rotterdams peil'. De opschalingsmogelijkheden zijn beperkter, immers niet overal is geschikte ruige natuur beschikbaar.

Natuursprong

Natuursprong gaat over buitenschoolse activiteiten voor kinderen tussen 4 en 12 jaar. Doelgroepen zijn de Buitenschoolse Opvang (BSO), jeugdwerk en de brede school. Kinderen gaan in groepsverband naar buiten en volgen in gebieden van Staatsbosbeheer een bewegingsprogramma ontwikkelde bewegingsprogramma is veel aandacht voor spelactiviteiten. Programma is in ontwikkeling, partners zijn: Staatsbosbeheer, Jantje Beton en NISB. www.natuursprong.nl

Van Luchtkasteel tot dassenburcht

Dit is een educatief programma voor het basisonderwijs, waarin een school een landgoed in de buurt kan *adopter*en. Leerlingen krijgen op het landgoed les over natuur en cultuur van het landgoed. In het programma staat de band tussen school en landgoed centraal. Er is een lesmap en de spannende dramaserie 'Het geheim van de Lindenborch' ontwikkeld. In 2009 bestaat het 7 jaar en zijn er zo'n 75 landgoederen en 120 scholen betrokken. Er zijn regiocoördinatoren en trainingsdagen voor landgoedeigenaren en vrijwilligers. Ontwikkeling door

Veldwerk Nederland, beheer door IVN en SME advies voert uit.

www.vanluchtkasteeltotdassenburcht.nl

Natuur-wijs

Natuur-Wijs is een programma voor natuurbeleving en -educatie, opgezet door het NatuurCollege, Staatsbosbeheer en de Universiteit Utrecht. Natuur-Wijs heeft als doel om randvoorwaarden te creëren waarbinnen jonge mensen zich uitgenodigd voelen kennis te maken met de natuur en de verbondenheid met de natuur zelf te beleven om zo, op de langere termijn, een basis te leggen voor een duurzame samenleving. Er wordt gewerkt met het concept 'hoofd, hart en handen'. Natuur-Wijs is in principe voor groep 4 tot en met 8 van de basisschool. De leerkracht stelt samen met de boswachter een definitief Natuur-Wijs-programma op. Er wordt nog onderzocht hoe Natuur-Wijs een plek kan krijgen in het voortgezet onderwijs. Het project omvat ook trainingen voor boswachters die met deze methodiek aan de slag willen.

Woordvoerders van de natuur

Het project Woordvoerders van de Natuur is een samenwerking tussen IVN en Staatsbosbeheer en leidt tot een landelijk educatief product, dat lokaal uitgevoerd kan worden in terreinen van Staatsbosbeheer. Het programma wordt in 2008/2009 op 8 pilotlocaties uitgevoerd. Onder het motto: 'De kinderen van nu zijn de beslissers van de toekomst'. Vertellen kinderen van het basisonderwijs groep 7 en 8 een 'verhaal' kunnen vertellen over hun eigen natuurervaringen in een natuurgebied van Staatsbosbeheer.

Vlinderweek

De vlinderstichting biedt scholen, jeugd- en welzijnsorganisaties een pakket waarmee ze een vlinderweek kunnen organiseren. Het pakket is eenvoudig te gebruiken en betaalbaar. Vanwege de eenvoud eenvoudig op andere plekken toe te passen.

Wonderweb

Project van IVN voor het stimuleren van BO (groep 5 en 6) tot gebruik van de schoolomgeving. Website, koffer en materialen. Spreiding via lokale centra liep niet goed, zij wilde meer invloed op het product.

Projecten rond het thema Voedsel

Boerderijeducatie

Kennismaken met het leven op de boerderij, leren van dieren, ons voedsel ed. deze vorm van NME wint aan terrein. Er zijn verschillende initiatieven zoals: www.metdeklasjeboerop.nl. www.boerderijeducatie-amsterdam.nl Ook de tuinbouw heeft een dergelijke variant: www.komindekas.nl of www.klasindekas.nl

Schooltuinlessen

Schooltuinen, kindertuinen, educatieve tuinen. Er zijn veel namen voor het schooltuinieren dat al lange tijd bestaat en door met name lokale centra in steden wordt aangeboden aan het basisonderwijs. Doel is jeugd te laten ervaren hoe voedsel verbouwd wordt. Methodieken worden over de jaren aangepast (een tuin voor de hele school, schooltuinieren Rotterdam), het concept blijft overeind.

Projecten rond het thema Water

Watch

Uit Engeland overgenomen programma voor BO, VO en BSO gericht op waterkwaliteit en waterleven. Veldwerk en uitwisseling via een landelijke site vormen de basis van het concept. Aangeboden door IVN i.s.m. waterschappen en terreinbeheerders. www.watchweb.nl

Coastwatch

Coastwatch is onderzoeksproject over kust en zee voor het voortgezet onderwijs. Het is een programma van Stichting de Noordzee en wordt op verschillende plekken langs de kust aangeboden. De zeeonderzoekers van NIOZ en Wageningen IMARES gebruiken de gegevens als aanvulling op hun eigen onderzoeken. www.coastwatch.nl

Rivier in beeld (Stichting Beleven)

Stichting Beleven en ARK nemen in samenwerking met bureau Stroming het initiatief om met tieners uit de eerste klassen van het middelbaar onderwijs de belangrijkste waterwegen in Gelderland en Overijssel in beeld te brengen. Er wordt met groepen een bezoek gebracht aan diverse locaties langs Rijn, IJssel en Waal. De deelnemers aan het project maken van hun indrukken en opgedane ervaringen een beeldverslag.

Projecten met meer thema's of duurzame ontwikkeling algemeen

Scholen voor Duurzaamheid

Deze methodiek daagt leerlingen VO uit mee te denken over maatschappelijke vraagstukken. Ze richten een adviesbureau op en kunnen aan de slag met 'echte' vragen. Er zijn modules rond verschillende onderwerpen (groen, water waaronder jongereninspraak in de kaderrichtlijn water, duurzame ontwikkeling).

Wenswijk

In het project De Wenswijk verdiepen basisschoolkinderen zich in de thema's 'schoon', 'groen', 'energie' of 'veilig' in hun wijk. Zij brengen hun wensen kenbaar aan de wijk. De Wenswijk is voor kinderen van 6-12 jaar en vereist *participatie van de gemeente*. Uitvoering door SME en stichting wensenwerk www.wenswijk.nl

Jongerenateliers

Jongerenateliers is een methode om jongeren te betrekken bij duurzame ontwikkeling. Een methode met als uitgangspunt dat jongeren zelf het beste weten hoe er met jongeren gecommuniceerd moet worden en dit rond een specifiek thema uitwerken. De thema's zijn breed: landbouw, energie, duurzame ontwikkeling, mens en maatschappij, ruimtelijke ordening ed. Professionals worden getraind om met de methodiek aan de slag te kunnen. Uitvoering: ProjectAtelier 119. www.jongerenateliers.nl

Globe

GLOBE is het door Al Gore opgezette lesprogramma waarin leerlingen van BO en VO in 110 landen samen met wetenschappers onderzoek doen naar natuur en

milieu. Project voor uitgevoerd door SME Advies. www.globenederland.nl

Milieudivers

MilieuDivers richt zich vooral op jongeren en bewoners met een allochtone achtergrond. Het traject voor jongeren omvatte lokale TV met rap ed en een aantal jongeren werd opgeleid tot 'Rotterdams Milieuvorlichter', veel DvD's gemaakt. Project is uitgevoerd door RMC (Rotterdam milieucentrum).

Projecten gericht op scholing

De BSO natuurlijk! Dit project is een samenwerking van Stichting Veldwerk Nederland en JSO. Het project richt zich op inbedding van groen en groene activiteiten op de BSO. Doelgroep is leidsters en leiding van BSO's.

Natuuronderwijs voor Pabo's. Stichting Ark heeft een project gericht op studenten Pabo. Zij worden vertrouwd gemaakt met natuur en natuuronderwijs en ga ook praktisch aan de slag. Doel is daarmee de leerkrachten van de toekomst natuuronderwijs en de mogelijkheden ervan mee te geven.

AWWN (Aarde en wormen voor waarden en normen). Dit is een methodiek die door o.a. Veldwerk Nederland is ontwikkeld om met kinderen te filosoferen over de natuur. Dit wordt in de vorm van een training aangeboden aan intermediairen van diverse organisaties.

Bijlage 4 Betrokken personen

Vertegenwoordigers opdrachtgever (Ministerie LNV)

- Roel van Raaij, LNV, directie natuur en platteland (NME, LvDO, tot voor kort ook RDN)
- Loek Treep, LNV, directie kennis en innovatie (thema mens&natuur, onderzoeksprojecten)

Geïnterviewde personen (vooronderzoek)

- Titia Wolterbeek en Theo Verstrael, Vlinderstichting
- Ineke van Dort, Ark Natuurontwikkeling
- Thomas van Slobbe, Stichting wAarde
- Lida Blok, IVN/IVN-Consulentschap Groningen
- Mohammed Hacene, Rotterdams Milieucentrum
- Hilde van Lanckeren en Nele Dillen, Vlaamse overheid/Departement Leefmilieu-Natuur & Energie.

Betrokken adviesgroep

- Henk Klein, GDO (directeur GDO, voormalig directeur NMC Weizigt)
- Kris van Koppen, WUR (universitair hoofddocent milieubeleid, voormalig hoogleraar NME)
- Hellie van Hout, Instituut voor maatschappelijke innovatie (IMI)
- Paulien van der Hoeven, VROM (projectencarrousel)
- Rene van Schie, LNV, directie kennis en innovatie (cluster kennis)

Subsidieverstrekkers/stuurders (14 oktober 2009)

- Paul van Oeffelt (LvDO Noord Brabant)
- Harm Blanken (voormalig pijlercoördinator LvDO programma)
- Sjoerd Croqué (LNV, directie kennis, onderzoeksfinanciering)
- Paul Basset (VROM, voorheen betrokken bij SMOM)
- Tjitske Ijpma (VROM, betrokken bij SMOM)

Deelnemers discussietafel (26 november 2009)

Thema Vrije tijd en gezondheid

- Johan Eppink (IVN) – Woesteland
- Dayenne L'abée (Nederlands Instituut voor Sport en Beweging) - Natuursprong
- Svetlana Landbrug (Nationale Jeugdraad) - What's your Nature
- Keelin O'Connor Staatsbosbeheer: (*kritische meedenker*)
- Anjutta Sieben (stagiaire Staatsbosbeheer)

Thema Onderwijs

- Arjan Woertink (IVN) - Wonderweb
- Gerrit Vledder, Codename Future
- Mari Verstegen (De Kleine Aarde) - Bewaarde Land
- Herman de Jongh (Veldwerk Nederland) - Veldwerkweek
- Daphne Teeling (IVN Consulentenschap Zuid-Holland) - Scholen voor Duurzaamheid
- Erna van der Wiel (Staatsbosbeheer) Natuur-Wijs
- Jan Aalbers (Stichting Educatief Platteland) Boerderijeducatie:
- Jan-Pieter Maaijwee (Cultuurnetwerk Nederland): *(kritische meedenker)*
- Ellen Leussink (Programmabureau NME) *(kritische meedenker)*

Thema Wijk en Stad

- Rijk Scheer en Ton van Rossum - Ecokids
- Wendy Sniijders (Gemeente Rotterdam) - Groene Schoolpleinen
- Annika van Dijk (Provincie Gelderland) - Cool Nature
- Chris Veldhuijsen (Movisie): *kritische meedenker*
- Debbie Kooij - Oberon: *kritische meedenker*

Deelnemers workshop (3 december 2009)

- Evert Jongkind - Voorzitter van de vereniging Gelderse NME Centra (directeur NME-centrum Doetinchem)
- Hans Nuiver – Senior-adviseur bij Org-id, bureau voor organisatie- en (interactieve) beleidsontwikkeling m.n. op terrein van de fysieke leefomgeving
- Karin Sollart – voorheen onderzoekster bij Alterra (o.a. naar NME), geeft nu biologie in het Voortgezet Onderwijs
- Margot Alting – voorzitter AGDO (adviesgroep van het GDO) en directeur ANMEC
- Marie Thérèse Lammers - ministerie LNV (contactpersoon RDN)
- Marieke van der Werf – programmamanager Programmabureau NME
- Marlon van der Waal – onderzoeker WUR, leerstoel educaties & competentiestudies
- Nelly Zuidam – Nelly Zuidam Advies, voorheen programmamanager natuur en landschap bij het VSB Fonds
- Peter de Roode –programmacoördinator LvDO Zuid-Holland, waaronder ook NME
- Sonja Verheijen – Universiteit Utrecht (oa betrokken bij Kennistransfer NME) en SLO
- Roel van Raaij – ministerie LNV (opdrachtgever)
- Loek Treep – ministerie LNV (opdrachtgever)